

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

ÚSPĚŠNOST PREVENTIVNÍ PRÁCE

*(Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování
preventivních programů)*

Řešitelé: PhDr. Kazimír Večerka, CSc.

Mgr. Jakub Holas

Technická spolupráce: Marie Kuntová

Neprodejné

Praha 2001

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001

ISBN 80-86008-95-9

Obsah

1. Teoretická část	Chyba! Záložka není definována.
1.1 Úvod	4
1.2 Vyhodnocování preventivních aktivit	6
1.3 Proč se vyhodnocování preventivních programů zanedbává?	6
1.4 Jaké jsou možnosti při vyhodnocování preventivních aktivit a jaké jsou předpoklady této činnosti.	11
1.5 Jak lze provádět vyhodnocování preventivních programů	14
1.6 Komplexní součinnostní program prevence kriminality na místní úrovni.	17
2. Empirická část	18
2.1 Dotazníkové šetření mezi manažery	19
2.2 Brainstorming manažerů prevence	34
2.2.1 <i>SPORTOVNÍ PLÁCKY</i>	35
2.2.2 <i>KLUBY MLÁDEŽE, CENTRA VOLNÉHO ČASU</i>	39
2.2.3 <i>SOUSEDSKÉ HLÍDKY, ZÓNY VZÁJEMNÉ POMOCI</i>	49
3. Závěr	58
Resume	59
Summary (překlad M. Holeková)	60

1. Teoretická část

1.1 Úvod

Koncem minulého století se v České republice – v soulase s ověřenou kriminologickou praxí vyspělých demokracií - prosadila idea, že vzrůstající kriminalitě nelze v žádném případě čelit pouhým nárůstem represivních prostředků. Bylo uznáno, že samotná hrozba zpřísnující se trestní represe (případně přímé uplatnění trestního postihu), ani s tím související zvětšování početního stavu policie, množství státních zástupců či soudců či rozšiřování kapacity věznic, nikdy nevedlo k odstranění (a často ani k omezení) kriminality. Navíc jsou represivní prostředky vysoce ekonomicky náročné a velmi tak zatěžují státní rozpočet.

Můžeme si položit otázku, proč samotná represe neplní očekávaný účel? Je tomu – podle našeho názoru – především proto, že osobnostní charakteristiky k vědomému kriminálnímu jednání připravených a odhodlaných lidí jsou v drtivém množství případů takové, že ani nepřipustí myšlenku, že by mohli být při páchání deliktu odhaleni, vypátráni a následně postiženi. Represe je těmito lidmi vnímána jako „problém jiných“. A to dokonce i tehdy, když měli svoje osobní zkušenosti s trestním postihem. Svou odhalenou a potrestanou delikvenci mají tendenci interpretovat jako trest za tehdejší nešikovnost či malou připravenost (která se již v budoucnu nebude opakovat), jako shodu okolností osudově nepříznivých provedení skutku či zradu kompliců. Samotný trest však není tím, co by je mohlo dostatečně a jistě odstrašit od budoucího delikventního jednání. Volání laické veřejnosti po zvýšení trestní represe jako po jediném účinném prostředku čelení kriminalitě je z tohoto důvodu - bohužel - naivní. Zvýšená trestní represe zastrašuje především bezúhonné jedince, kteří neadekvátně projikují své obavy z trestu a domnívají se, že stejnými obavami trpí i kriminální populace. Zvýšenou trestní represi pak paradoxně nejčastěji požaduje ta část veřejnosti, která je sama náchylnější k delikvenci, lidé na okraji společnosti, jedinci bez vzdělání a kvalifikace, s rozbitým sociálním zázemím a nejrůznějšími psychickými problémy.

Moderní kriminologické a penologické studie dokládají, že trest má význam pouze tehdy, jestliže bude individualizován vzhledem k potřebám pachatele, tj. povede-li jej k

získání správného, sociálně aprobovatelného náhledu na trestnou činnost a – v lepším případě – k rozhodnutí pokusit se v budoucnosti vyvarovat toho, co jej ke kriminalitě přivedlo. Ne tedy trest jako pouhá odplata, ale především jako prostředek získání dodatečného adekvátního náhledu na předchozí život a nácvik metody budoucího životního postupu. Takovéto resocializační pojetí trestu je ovšem velmi náročné a uskutečnitelné pouze tehdy, jestliže bude ve společnosti existovat pouze omezený počet jedinců vyžadujících oficiální represivní zásah podle pravidel trestního práva. A zde jsou pravé důvody nadějí vkládaných do prevence - či jinak řečeno – do metod předcházení antisociální či asociální činnosti. Teze tedy zní: Společnost musí pro své členy vytvářet takové antikriminogenní prostředí, které ve většině případů umožní včasné odklonění jedinců od jejich případné (pre)delikventní životní cesty a tím uvolní ruce orgánům represe k individuální a odborně náročné resocializaci těch jedinců, které se nezdařilo prostředky prevence od kriminality odradit. Tento cíl ovšem vyžaduje, aby společnost disponovala – na státní i nestátní úrovni - takovými výchovnými pozitivně laděnými stimuly, které by odklonění od delikventního vývoje činily vysoce pravděpodobným.

Prevence se tedy nesnaží o nic jiného než o vedení jedinců či jejich skupin k přijetí – či alespoň k respektování - takových norem a hodnot, které jsou nutné k elementárnímu konsensu lidské společnosti (sociální prevence), nebo směřuje k ztížení možností a podmínek, které by k delikventní činnosti mohly svádět či napomáhat. V sociální prevenci jde tedy o specificky zaměřený výchovný proces, který má za cíl zvnitřnit pozitivní kulturní a mravní hodnoty společnosti lidí a vytvořit jednak obranné mechanismy proti antisociálním či jinak nesprávným životním volbám a zároveň touhu po pozitivním tvůrčím sebeuplatnění. V této činnosti jde o celou řadu postupů, které jsou závislé na osobnostních vlastnostech a dosavadních životních peripetiích ovlivňovaných jedinců či jejich skupin. Sociální prevence proto zahrnuje na jedné straně škály postupy, které „pouze“ - úměrně věku a situaci ovlivňovaných – dále utužují a prohlubují dosavadní všeobecný pozitivní rozvoj osobností občanů, na opačné straně škály jsou pak aplikovány resocializační postupy, které se – s větším či menším úspěchem - snaží modifikovat již zbytnělé a komplikované osobnostní a socializační problémy. Podobně v oblasti situační prevence se uplatňují preventivní postupy ve škále od postupů, které nespecifikované skupiny občanů nabádají k zásadám elementární opatrnosti až po speciální opatření pro relativně úzkou klientelu nejvíce postižených (či ohrožených) jedinců či organizací, jejichž význam spočívá ve snaze co nejvíce ztížit

možnému pachateli provedení trestného činu a minimalizovat materiální či emocionální profit z trestné činnosti.

Lze tedy shrnout, že dobře vedená preventivní práce je účinným prostředkem ke snižování kriminality a dalších nežádoucích jevů ve společnosti. Prevence je nejen přirozeným regulátorem antisociality i asociality, ale zároveň důležitým činitelem rozvoje společnosti založené na právu, spravedlnosti a respektu k druhým.

1.2 Vyhodnocování preventivních aktivit

Účelem této statě však není apologetika prevence jako takové. Vždyť lze počítat se všeobecným souhlasem s myšlenkou, že je lepší, aby se kriminální delikty spíše nestávaly, než aby je bylo nutno dodatečně trestat a napravovat. Problém spočívá spíše v tom, jak zajistit účinnost preventivních programů, jak ověřit dopad preventivní práce. Samotný fakt, že nějakou – často třeba i objektivně namáhavou a materiálně, technicky či personálně náročnou – činnost označíme za preventivní, nemusí být samo o sobě zárukou skutečného preventivního dopadu. Naopak často podceňované neokázalé akce mohou mít dalekosáhlý preventivní význam. Dobrá preventivní práce, která směřuje ke svému zdokonalování, se však obtížně obejde bez zpětné vazby vyhodnocovací činnosti.

1.3 Proč se vyhodnocování preventivních programů zanedbává?

Vyhodnocování preventivních programů či aktivit se dosud (nejen v naší republice) věnuje poměrně malá a nesoustavná pozornost. Stojí jistě za zamyšlení, proč tomu tak je. Vždyť mezi atributy lidského tvůrčího snažení patří obecně bytostná potřeba ptát se po smyslu námahy, po výsledku pracovního nasazení. Obecnou odpovědí na tuto otázku v námi diskutované oblasti je samotný fakt velké obtížnosti adekvátního a objektivního vyhodnocení. Neexistuje žádné obecné a prefabrikované měřítko úspěšnosti preventivní práce. To je třeba vždy znovu a znovu hledat v závislosti na typu a charakteru ovlivňovaného problému a prostředcích k jeho modifikaci. V každém konkrétním projektu stojíme před potřebou formulovat znovu realisticky cíle a časový horizont působení konkrétního programu zde a

ny. Je třeba si ujasnit, co lze považovat za úspěch celého projektu či té které jeho fáze, a to ve vztahu k charakteru modifikovaných subjektů či situací. Paradoxně někdy zdánlivě nepatrný posun v postojích či chování ovlivňovaných jedinců v rámci tzv. terciální prevence může být skutečně podstatně větším úspěchem, než bombasticky proklamované úspěchy plošných akcí, které lze při vynaložení určitých prostředků či aktivity považovat za téměř samozřejmé. Přitom je třeba dále brát v úvahu, že z objektivních důvodů zdaleka ne všechny dopady určité preventivní činnosti jsou bezprostředně měřitelné a že výsledky preventivní činnosti často nemají mechanický lineární charakter. Podobně ne vždy jsme schopni do svých úvah zahrnout všechny možné konsekvence určitého nastoleného stavu.

Z toho, co bylo řečeno nevyplývá, že bychom měli rezignovat na vyhodnocování jako na proces, který má co nejvíce ozřejmovat důvody našich preventivních voleb. Vyhodnocování není mechanickým procesem, ale spíše věcným rozbořením relevantních podkladů. Je třeba doložit, co doložit lze a co má s ohledem na cíl projektu smysl. Nelze se spokojovat s konstatováním, že něco funguje (či nefunguje) v předpokládaném směru působení, ale je třeba se soustavně ptát po příčinách a podmínkách fungování preventivního mechanismu. Vyhodnocování je v ideálním případě cíleným procesem rozvahy nad dosavadní činností s intencí poučit se do budoucnosti. Tento proces se nesmí – jak tomu bohužel často bývá - zvrhnout v bezduché vyhodnocování pro vyhodnocování.

Nejzákladnější překážkou vyhodnocování prováděných preventivních programů je podle našeho názoru nedostatečná příprava podmínek pro vyhodnocení, a to již v období příprav projektu. Realizátoři programů si především jednak nevytvářejí časový prostor pro tuto činnost, jednak nepamatují na vyhodnocování ve finanční rozvaze. Podíl na tomto stavu mají subjektivní i objektivní příčiny. Často lze najít podíl viny na tomto stavu u poskytovatelů finančních zdrojů. Ti často limitují finanční dotaci na preventivní akce krátkými časovými intervaly (např. napojením na roční cyklus státního rozpočtu), ve kterých je obtížné uskutečnit i dobře promyšlený preventivní plán, natož pak jeho vyhodnocení. Navíc – zvláště v oblasti sociální prevence, ale mnohdy i v oblasti situační prevence – se zpravidla účinnost (či potvrzení neúčinnosti) projevuje až s větším časovým odstupem. Donátoři či nositelé finančních zdrojů často nebývají odborníky v oblasti preventivní práce a proto finanční a časové požadavky na vyhodnocovací činnost považují za neodůvodněné náklady „navíc“. Jestliže je pak realizátoři programu požadují, mají nositelé těchto zdrojů nerozumnou tendenci

projekty o tyto částky zkracovat. Navíc jsou realizátoři programů v podezření, že se snaží vylákat nějaké prostředky navíc.

Jednou z lidsky nejsympatičtějších příčin nezařazování vyhodnocovací činnosti je ta, že realizátoři programů jsou natolik zaujati aktuální potřebou řešit nějaký závažný sociální problém, že veškerou svou kapacitu upřou pouze na něj a podcení jak fázi přípravou, tak i následnou. Argumentují často ve smyslu pořekadla „kdo rychle dává, dvakrát dává“ a důkladnější přípravu a následnou „kolaudaci“ považují za plýtvání časem a tolik potřebnými finančními prostředky. Následkem takového „instinktivního“ řešení problému je ovšem pochopitelně velká řada často i zjevných neadekvátních postupů a úkonů, skutečné plýtvání časem i prostředky a z toho plynoucí pochopitelný následný nezáměr realizátorů celou akci vyhodnocovat.

Některé preventivní programy však nelze vyhodnocovat prostě proto, že podkladové materiály o samotném programu jsou velmi mlhavé a nejasné. V praxi je možno nalézt takové „preventivní“ programy, u kterých lze velmi obtížně vysledovat jak cíl, tak použité prostředky k jeho dosažení. Často existují chyby v analýze vstupní situace (případně tato analýza vůbec nebyla provedena), není přesně specifikována ovlivňovaná populace, nelze stanovit počátek působení programu, nelze se nic podstatného dozvědět o hypotézách možných řešení problému atp. Nemáme-li údaje o počátečním stavu, lze těžko doložit či vyvrátit změnu, není-li předem stanoveno, co má být modifikováno, lze obtížně potvrdit úspěšnost či neúspěšnost modifikace.

Preventivní práci se věnují často různě pozitivně motivovaní filantropové (či jejich skupiny), kteří si ve svém nadšení pro věc nejsou schopni ani připustit myšlenku, že jejich preventivní snaha by nemusela být účinná nebo že působí jinak, než si „duchovní otcové“ programu přáli.

Tento postoj pak vede ke dvěma typům možných omylů. Předně - v případě „úspěchu“ programu – realizátoři mnohdy chybně považují za příčinu úspěchu pouze působení svého postupu a neberou v úvahu případné další „mimoprogramové“ vlivy, které by se mohly – při detailnějším rozboru či vyhodnocení - ukázat jako rozhodující. Například snížení kriminality mládeže na sídlišti nezpůsobila pouhá instalace pouličních košů na košíkovou, ale především otevření klubu mládeže v jiné části sídliště; projekt také může obsahovat významné „vedlejší“

faktory - např. sám proces výstavby tohoto sportovního plácku probíhal za účasti místní závodové mládeže či působí příklad známého basketbalisty, který neformálně trénuje s neorganizovanou mládeží. Podobně v oblasti situační prevence - nainstalované kamery vytlačily pouliční kriminalitu z centra města nikoliv pouze z důvodu své prosté existence, ale též proto, že okamžité pohotovostní a úspěšné zásahy orgánů ochrany práva po zjištěném trestném činu přesvědčily pachatele o nevhodnosti pouličních krádeží a občany o vhodnosti spolupráce s policií. Jestliže se aplikované programy důsledně nevyhodnocují, může dojít k tomu, že zdánlivě úspěšný postup v určitém místě či určité konstelaci může zcela zklamat v jiném místě či čase.

V případě „neúspěchu“ uskutečněného preventivního programu mají naopak nadšení realizátoři tendenci hledat příčiny všude jinde ve svém okolí než v charakteru a způsobu aplikace programu samotného. Není-li k dispozici skutečně objektivní vyhodnocení, sklouzává vysvětlení nezdaru k „démonizaci“ podmínek realizace. Jsou nacházeni skrytí nepřátelé a škůdci, kteří „způsobili“ neúspěch, jsou osočováni spolurealizátoři z malé aktivity, jsou „odhalováni“ cizí zásahy, konkurenční zákeřnosti, politické vlivy apod. A skutečně, bez objektivizujících vyhodnocení nelze takováto podezření ani potvrdit, ani vyvrátit. Navíc zkušenost nás poučuje, že v sociální realitě nevystačíme s černobílým viděním, ale že většina programů je více či méně úspěšná, nikoliv však zcela úspěšná či neúspěšná. Realismus preventivní práce pak vyžaduje míru úspěšnosti hledat, nikoliv ji pouze předpokládat. Dobré vyhodnocení by pak mohlo práci nadšených pracovníků přesněji orientovat, interaktivně vylepšovat a v konečném důsledku vést k hmatatelným úspěchům a zobecnitelným postupům.

Někdy se ovšem zanedbávání vyhodnocovací práce děje z obavy realizátorů, že jakékoliv zpochybnění plné úspěšnosti preventivního programu by mohlo mít za následek snížení finančních dotací sponzorů v budoucnosti. Donátoři, či jiní přidělovatelé finančních prostředků na prevenci mají skutečně málokdy pochopení pro neúspěch (nebo pro málo hmatatelný úspěch) toho, do čeho vložili své finance, nebo s čím spojili své jméno. Navíc existují různé /např. politické/ tlaky, které používají preventivní aktivity jako „vnadidlo“ pro voliče před volbami a do své volební strategie nemohou potřebovat objektivizující zjištění o případné neúspěšnosti programu.

V tomto ohledu je třeba usilovat o poučování poskytovatelů financí v oblasti preventivní práce v tom smyslu, aby pochopili, že je třeba počítat i s určitou resistencí problémů (výsledek i dobře vedených preventivních akcí může na sebe nechat čekat) a s nereálností revolučních převratných změn. Na druhé straně je však dobré usilovat o prosazení myšlenky vyhodnocovacích akcí, které mohou nositelům finančních zdrojů doložit odůvodněnost (nezaměňovat s úspěšností) dosavadních postupů a směr další činnosti. Politická reprezentace by měla být upozorňována, že zdánlivé úspěchy populistických nekoncepčních preventivních akcí se brzy projeví a místo politického zisku se promění v masivní politický debakl.

Aktivní odpor proti procesu vyhodnocování preventivních programů ovšem mnohdy bohužel vyplývá z ne zcela čistého svědomí realizátorů „projektů“. Různé organizace a zájmové lobby usilují o finanční podporu z prostředků určených na prevenci, přičemž od počátku vědí, že preventivní program je pouze fiktivní zástěrkou jiných aktivit. Jinak řečeno: tyto skupiny neusilují o preventivní činnost jako o hlavní náplň své aktivity, respektive ani svojí dosavadní činnost neobohacují o prvky cílené preventivní práce, ale naopak snaží se své primární a stěžejní zájmy halit do pouhého „preventivního verbalismu“. Ve fázi předkládání projektů jsou tyto úmysly pouze někdy přímo odhalitelné, neboť žádosti jsou často mistrně formulovány. Teprve odborně provedené vyhodnocení může ukázat, že prostředky byly použity – ať vědomě či z neznalosti - neadekvátně vzhledem k preventivním cílům. Ukáže se, že nebylo ani náležitě spojeno „dobré“ (tj. preventivní cíl působení) s „užitečným“ (tj. doprovodná participace širšího společenství na investovaných prostředcích), ale že ono utilitární hledisko zcela převládlo nad cílenou prevencí a že prostředky byly použity k jinému účelu, než bylo původně deklarováno.

Nechť k vyhodnocování preventivních aktivit můžeme nalézt i v těch případech, kdy by mohlo ukázat neúspěšné nakládání s finančními zdroji či nekompetentnost realizátorů při postupu v rámci preventivních prací.

Konečně ve výčtu důvodů malého zájmu o vyhodnocování preventivních aktivit nesmíme zapomenout na případy, kdy realizátoři by sice měli zájem o zhodnocení úspěšnosti preventivních postupů a jejich výsledků, ale neznají metodiku této práce. Tento důvod nelze přehlédnout především v situaci, kdy se s cílenou preventivní prací teprve začíná.

Shrňme si nyní z jakých důvodů je třeba uskutečňovat vyhodnocení preventivních programů. Obecně je možno říci, že má-li se posunovat preventivní práce v určité oblasti dopředu, musí být zjevné, jaké jsou dosavadní zkušenosti s ní, tedy jakých úspěchů bylo v průběhu uskutečňování dosaženo a s jakými problémy se tato práce setkala. Vyhodnocení by se mělo podobat jistému realisticky racionálnímu „zpytování svědomí“ realizátorů preventivních programů do jaké míry mohou být s dosaženými cíly spokojeni či nespokojeni, zda jejich činnost byla skutečně preventivní, co se podařilo a co zanedbalo, nad čím by se v budoucnosti měli zamyslet a které směry preventivní práce se ukazují být nosnými. Sebereflexe a též zpětná vazba od vnějších – problematiky znalých - hodnotitelů je tak důležitým motorem další činnosti a poctivost vyhodnocení by se měla stát závažným vodítkem i pro orientaci těch, kteří na preventivní aktivity rozdělují peníze.

1.4 Jaké jsou možnosti při vyhodnocování preventivních aktivit a jaké jsou předpoklady této činnosti.

Abychom mohli preventivní programy vyhodnotit, je třeba - již ve fázi koncipování preventivního programu - na to pamatovat. Důsledná preventivní práce (a též možnosti jejího průběžného či konečného vyhodnocení) začíná přesným ujasněním, které jevy v lokalitě chceme ovlivnit, s čím tyto jevy souvisí a kdo je jejich nositelem, jaké máme předpoklady a prostředky k ovlivnění detekovaného negativního jevu či procesu, v jakém časovém horizontu můžeme očekávat výsledky našeho preventivního působení a jakého charakteru tyto změny budou. K poslednímu je třeba říci, že je třeba se důsledně zamyslet nad kritérii a znaky, které nám mohou potvrdit nebo vyvrátit věcnou a časovou úspěšnost naší akce.

Ke kvalitnímu založení preventivní akce (jakož i k jejímu vyhodnocení) potřebujeme znát především, jaké fenomény se v lokalitě vyskytují, které z nich je možno považovat za nežádoucí a konečně, které chceme svou preventivní činností ovlivnit či paralyzovat. Je třeba znát podrobně lokalitu a její problémy, nespoléhat se na zdání či povrchní analýzu.

K posouzení situace by v první řadě měla přispět co nejpřesnější odborně provedená obecná sociální analýza terénu budoucích preventivních akcí se zvláštním akcentem na otázku kriminality a dalších sociálně patologických jevů, jejich nositelů a obětí. Pro úplnost by měly

být brány v potaz nejen relevantní lokální oficiální informační zdroje, ale měl by být učiněn pokus zaměřeně (nejlépe osvědčenými výzkumnými postupy) získat i informace o latentní kriminalitě a jejích nositelích. Přitom tato činnost nesmí být samoučelná a odtržená - jak se dosud často stává - od procesu stanovení cílů preventivních snažení. Tato činnost nemůže být realizátory pocíťována jako nutné zlo, jako něco, co zdržuje od vlastní preventivní práce a dokládá pouze – jak se někteří neodborníci v oblasti preventivní práce domnívají - „něco, co každý ví“ a „co nelze nijak využít“. Analýzu lokality je třeba naopak chápat jako pokus o co nejpřesnější diagnostiku, jako neodmyslitelný předpoklad přesného určení problémového okruhu, zjištění podmínek možného řešení a konečně nástroj volby vhodného preventivního programu z hlediska forem i obsahu. Jenom tak lze správně vymezit cíl celkového preventivního programu i jeho jednotlivých fází a dát reálný základ následnému posouzení, zda a do jaké míry bylo tohoto předem definovaného cíle dosaženo.

Další důležitou věcí pro proces plánování a následné vyhodnocování preventivního programu je potřeba znát kontext preventivních akcí. Nevystačíme pouze s údaji o izolovaném negativním jevu, který se snažíme odstranit či alespoň přibrzdit, ale musíme o těchto skutečnostech uvažovat též v sociálním kontextu, ve kterém se tyto jevy vyskytují. Naše úvahy by měly být zaměřeny na otázky do jaké míry širší prostředí intervenuje v naší stěžejní problematice, zda jsou problémy prostředím vyvolávány, tlumeny či působí jako určitý katalyzátor. Kontext preventivní akce často do jisté míry předem selektuje možnou použitelnost určitých preventivních programů, resp. některé preventivní programy vylučuje a pro jiné je naopak vhodným prostředím. Podobně změny v kontextu probíhající preventivní práce mohou být jednak důvodem ke změně strategie programu, jednak mohou být příčinou neočekávaných – pozitivních či negativních – výsledků preventivní práce. Vyhodnocovací činnost se proto bez nich neobejde.

Dalším důležitým kaménkem v procesu vyhodnocení úspěšnosti preventivní akce je nesporně popis mechanismů a kauzálních vazeb, které by – dle úvahy realizátorů - měly vést k úspěchu preventivní akce. Tyto údaje by měly být alespoň v hrubých rysech naznačeny v projektu. Z plánovaného postupu by mělo být zjevným, zda se záměr realizátorů preventivní akce opírá o akceptovatelné hypotézy působení. Vyhodnocení pak směřuje k posouzení, zda a do jaké míry reakce ovlivňovaných subjektů či fenoménů odpovídají předpokládaným očekáváním a ukáží-li se platnými či iluzorními, proč tomu tak bylo.

Je třeba mít na paměti, že některé preventivní akce mohou mít rychlý, avšak netrvalý výsledek, jiné akce naopak nevykáží sice rychle hmatatelný výsledek, projeví se ale v dlouhodobé perspektivě. Důležitá je v tomto ohledu ovšem „solidnost“ realizátorů projektu. Ti by měli před zahájením preventivního programu sdělit realistický časový a věcný odhad toho, kdy a jak program „zabere“ a tím poskytnout možnost posoudit a vyhodnotit program. Na tomto místě je třeba připomenout, že některé úspěšné preventivní akce se mohou zdát na první pohled vysoce neúspěšnými. Tak např. bude-li v rámci prevence kriminality na některých exponovaných místech dobře fungovat kamerový systém, je vysoce pravděpodobné, že v monitorované lokalitě stoupne jednak počet hlášení o trestných činech (poškození budou mít větší naději na vypátrání pachatele a trestný čin ohlásí), jednak skutečně dojde k vypátrání a usvědčení většího množství pachatelů. Tento výsledek preventivní práce tedy povede z hlediska statistiky k nárůstu trestné činnosti v lokalitě. Fakticky však půjde o známku úspěchu počáteční fáze preventivního programu, který zajistil, aby se občané více angažovali při součinnosti s policií, aby se zmenšilo číslo latentní nehlášené a neobjasněné kriminality a aby se zvýšilo riziko provádění asociální činnosti v určitých lokalitách a snížil možný zisk pachatelů z trestné činnosti.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že jistou míru prozíravosti, velkorysosti a zároveň realisticky korektivního pohledu by měly projevit v této oblasti i osoby či instituce, které financují preventivní akce. Měli by sice důsledně eliminovat snahu realizátorů maskovat nezdar preventivní akce - ať je již zapříčiněn čímkoliv - poukazem na nerealisticky očekávaný „dlouhodobější význam“. Na druhé straně je však třeba zvážit, zda na první pohled „statisticky potvrzený nezdar“ je skutečným nezdarem preventivní akce. Proto by mělo být vždy transparentní, jak si realizátoři programu představují - třeba i transformovaný – dopad právě uskutečněného preventivního programu. Součástí vyhodnocení by mělo být posouzení, zda deklarovaný dopad je pravděpodobný a o čem pravděpodobně svědčí.

Strategie prevence musí být šita na míru problémům i možnostem dané lokality, z čehož vyplývá, že nelze mechanicky přenášet zkušenosti z jiných míst. Nemůže proto existovat žádný centrálně předepsaný plán prevence kriminality. Je však třeba požadovat, aby projektované strategie přihlížely k důvodům neúspěchu obdobných preventivních akcí jinde. Při plánování preventivních akcí určitého druhu je proto třeba se patříčně teoreticky vyzbrojit

a v konečném projektu realisticky doložit proč je možno očekávat, že plánované preventivní projekty mají naději na úspěch. Některé chyby v provádění preventivních akcí mají v teorii zobecnitelné důvody. Některé postupy jsou již dávno shledány chybnými, některé jsou v určitém kontextu nepoužitelné. Nerespektování teorie pak vede k opakování chybných postupů a kumulování neúspěchů. Vznikají tak obecně negativní důsledky pro preventivní práci (např. další pokus o preventivní zásah se setká se zbytečným odporem či nedůvěrou), poškozuje se názor veřejného mínění na problematiku preventivní práce, dochází k zbytečnému mrhání finančními prostředky a silami pracovníků v oblasti prevence. Zhodnocení výsledků preventivních programů by se mělo proto také zaměřit na to, zda se realizátoři seznámili s obdobnými projekty v jiných lokalitách a zda z tohoto studia vyvodili patřičné závěry pro svou faktickou (ne pouze deklarovanou) činnost.

Při plánování preventivních akcí je vhodné, aby byla kombinována opatření situační a sociální prevence. Ať již ty či ony izolované programy nejsou zdaleka tak účinné jako jejich kombinace. To ovšem opět neznamená, že by se bez reálného plánu měla aplikovat „širokospektrální antibiotika“ v podobě neprovázaného konglomerátu preventivních akcí, které by „naslepo“ zkoušely ovlivnit realitu. Opatření sociální i situační prevence musí být zacílena k modifikaci určitých popsatelných sociálních fenoménů v lokalitě. Následné vyhodnocení preventivního programu by si mělo všimnout faktické provázanosti různých preventivních metod a jejich vhodného dávkování.

1.5 Jak lze provádět vyhodnocování preventivních programů

Při hodnocení preventivních programů by se hodnotitelé – v soulase s názorem N. Tylleyho a dalších odborníků – měli zaměřit na tři okruhy hodnocení, a to na:

- 1) mechanismus působení preventivního programu na modifikovaný jev,
- 2) kontext tohoto působení,
- 3) výsledky působení preventivního programu.

Dobré zmapování těchto tří okruhů by mělo umožnit odpovědi na otázky typu:

Došlo k reálné změně v kvantitě či kvalitě modifikovaného jevu?

Do jaké míry se změna udála působením preventivního programu a do jaké míry intervenovaly jiné – původně v preventivním programu neuvažované - okolnosti?

Jaké jsou vedlejší pozitivní a negativní efekty preventivního programu (např. eliminace či snížení i jiných než předpokládaných negativních jevů v lokalitě, zvýšený zájem občanů o své bezpečí, větší zájem o věci veřejné, pozitivní změny v sociální soudržnosti, realistická úroveň strachu ze zločinnosti a schopnost společenství orientovat se na místní sporné otázky a problémy, lepší spolupráce s orgány ochrany práva, pozitivní demografický vývoj a zlepšená pověst lokality, ale i přesun negativních jevů do jiné oblasti, záporně kvalifikovanější a na preventivní zásahy negativně reagující způsob chování nositelů negativních jevů, postupující degradace lokality a její posun mezi opouštěné oblasti atd.)?

Jaká je nákladová efektivita preventivní akce z hlediska finančního, materiálního, personálního atd., neboli kolik je třeba investovat na dosažení určitého preventivního cíle v určité konstelaci podmínek a zda se tato investice jeví – i z dlouhodobého pohledu – jako rentabilní?

Správné vyhodnocení účinnosti preventivních aktivit nemůže vyznít černobíle. Každé vyhodnocení by si mělo všimnout nejen pozitivních, ale i negativních důsledků, jež vznikly v průběhu aplikování určité preventivní strategie. Vyhodnocení by mělo zdůvodnit tyto důsledky a navíc metodicky uvažovat o možnostech i jiných příčin zjištěného stavu než těch, které vyplývají z aplikovaného programu. To znamená, že je třeba se vždy zamyslet zda-li dosažené úspěchy nejsou podmíněny ještě jinými než projektovanými akcemi a zda neúspěchy nelze přičíst novým či nezohledněným situacím, které projektovaný záměr kontaminovaly.

Nejčastějším způsobem vyhodnocení je srovnávání stavu určitého jevu před a po aplikaci preventivních programů. Předpokladem takového vyhodnocení je důsledné zmapování konkrétní negativní skutečnosti v její kvantitativní i kvalitativní podobě před spuštěním preventivního programu. Je třeba si zapamatovat jakými prostředky a metodami jsme došli ke vstupním údajům a tyto prostředky by měly být použity i při kontrolním vyhodnocení po ukončení experimentu. Bývá častou metodologickou chybou, že se výsledky ověřovacích akcí zjišťují jinými metodami, což vede k nemožnosti náležitého porovnání. Jestliže jsou použity i jiné než původní metody - což se často jeví v určitých kontextech jako vhodné - měly by být nicméně použity i zjišťovací postupy, kterými se operovalo před zahájením experimentu.

Obdobou vyhodnocení před a po preventivní akci je vyhodnocení, které se zakládá na porovnávání experimentální a kontrolní skupiny či lokality (v lokalitě či skupině experimentální budeme uskutečňovat preventivní akce, kontrolní zůstává bez našich zásahů). Z metodologického hlediska je třeba již před zahájením experimentálního ovlivňování klást velký důraz na prokazatelnou faktickou srovnatelnost lokalit či skupin. Porovnávání experimentálních a kontrolních skupin má tu výhodu, že nám umožňuje odlišit výsledky působení preventivního programu v lokalitě či na skupinu od všeobecných vlivů, kterým je vystaveno celé společenství. Jestliže totiž bude existovat nějaký nekontrolovaný obecný vliv, který ovlivňovaný jev akceleruje nebo uklidňuje, projeví se stejně v obou skupinách. Při vyhodnocení v rámci porovnání experimentální a kontrolní skupiny proto nevyhodnocujeme z větší pravděpodobnosti náhodné vlivy, ale skutečné účinky konkrétní preventivní akce. Jinými slovy řečeno, na pozadí vývoje v kontrolní skupině nebo lokalitě, kterou necháváme mimo náš preventivní zásah můžeme potvrdit nebo vyvrátit působení našeho projektu. Tento postup je zvláště vhodný tam, kde hledáme nové cesty preventivní práce a kde si nejsme zcela jisti výsledkem našeho snažení. Posuzovat účinnost preventivních akcí lze ovšem i z jiných pohledů. Můžeme např. posuzovat, zda se po aplikaci preventivního programu začala např. trestná činnost méně vyplácet, tj. zda ekonomie nákladů na páčání trestné činnosti se zvýšila a výnosy z této činnosti se snížily.

Vyhodnocování preventivních programů lze uskutečňovat též pozorováním změn v terénu, které nastaly po aplikaci či ukončení programu. Lze jednak sledovat objektivní posuny ve výskytu a projevech určitého jevu, jednak lze metodou zaměřených rozhovorů mapovat a posuzovat názory zúčastněných na uskutečněné preventivní aktivity. Lze srovnávat názory realizátorů preventivních akcí s názory těch, kteří jsou (nebo byli) nositeli negativních jevů a občanů, kteří jsou – informovanými či neinformovanými - svědky probíhajících akcí. Průzkumové interview s oběťmi a obyvateli lokalit obvykle poskytují přesnější údaje a jsou zvláště vhodné pro zjištění toho, zda byly preventivními opatřeními zasaženy příslušné skupiny obyvatel. Při tomto způsobu vyhodnocování je ovšem třeba, aby především respondentům z řad prevencí ovlivňované skupiny nebyly kladeny návodné otázky a aby se potřebné informace z hlediska preventivního působení programu získávaly v rámci širšího spektra indiferentních dotazů. Při tomto způsobu vyhodnocování se doporučuje, aby

pozorování a zaměřené rozhovory uskutečňovali odborníci, kteří nejsou přímo zainteresováni na úspěchu či neúspěchu preventivní akce.

1.6 Komplexní součinnostní program prevence kriminality na místní úrovni.

V rámci Komplexního součinnostního programu (dále KSP) se zatím podařilo zajistit několik závažných kroků. Především bylo dosaženo toho, že se značná část měst přihlásila k zásadě, že prevence kriminality je z velké míry záležitostí těch míst, ve kterých se kriminalita a jiné s ní související jevy vyskytují. To, že nelze očekávat řešení místních problémů pouze „seshora“ a že je třeba vyrovnat se se svým dílem odpovědnosti je nejzákladnějším - a zdaleka ne samozřejmým - úspěchem dosavadního rozvoje systému prevence v ČR.

Preventivní programy měst, které byly realizovány v rámci Komplexního součinnostního programu a jež byly vydatně podpořeny ze státních prostředků, byly metodicky - nikoliv však direktivně - podporovány Republikovým výborem pro prevenci kriminality (dále jen RVPPK). V metodice byly zdůrazňovány různé aspekty správného založení preventivní práce, přičemž způsob realizace těchto doporučení byl - až na několik zcela závazných bodů - ponechán na svobodném rozhodnutí představitelů jednotlivých měst.

Pro budoucí cesty preventivní práce to mělo a má jistě mnohé pedagogické výhody. Obecně je možno konstatovat, že jednotlivá města poznala, že některé metodologické a metodické požadavky nelze plnit pouze formálně, že některé fáze přípravy úspěšné preventivní práce nelze opomenout či podcenit a že každá chyba tohoto druhu se nutně vymstí při skutečné preventivní práci.

Vyhodnocení několikaleté preventivní snahy o regulaci kriminality ve vybraných městech se za výše popsaných podmínek mohlo z naší strany opřít pouze o jistý druh expertního zjišťování. K exaktnímu stanovení nějaké míry účinnosti má tento způsob posuzování jistě daleko, nicméně na druhé straně dobře vypovídá o reflexi preventivních specialistů jednotlivých měst nad dosaženými výsledky. A v tomto ohledu lze považovat sebraný empirický materiál za cenný.

2. Empirická část

Pro empirické zjišťování zkušeností s fungováním preventivního systému v lokalitě a názorů na účinnost jednotlivých typů preventivních projektů jsme zvolili expertní metodu. Jako experti nám pak zcela přirozeně posloužili manažeři prevence¹ jednotlivých měst, zapojených alespoň druhým rokem do KSP. Přirozeně proto, že tito lidé mají v naší republice ty nejpodrobnější a nejkonkrétnější zkušenosti z oblasti fungování preventivních projektů, někteří již několikaleté. Mají nejlepší přehled o tom, jak se realizátorům daří naplňovat cíle projektů, a na základě své vyhodnocovací činnosti by měli být schopni i posoudit jejich funkčnost a účinnost. Na druhé straně disponují takovým penzem teoretických vědomostí a seznámili se s takovým množstvím nejrůznějších projektů, že mohou své zkušenosti syntetizovat a postihnout v nich obecnější trendy.

V rámci zvolené expertní metody jsme použili dvě různé techniky – **dotazníkové šetření a brainstorming**.

2.1 Dotazníkové šetření mezi manažery

Pro účely tohoto výzkumu byl sestaven speciální dotazník, který byl distribuován všem současným manažerům prevence ve městech. Kromě toho byli o účast v akci požádáni i ti manažeři, kteří tuto funkci vykonávali v minulosti. V dotazníku byly použity jak otázky uzavřené (především stupnice), tak otevřené, ve kterých mohli respondenti vlastními slovy formulovat názor na různé aspekty problematiky budování systému preventivní práce ve městech.

¹ Manažeři preventivních aktivit na místní úrovni jsou profesionálními pracovníky jednotlivých městských úřadů. Vytvoření této funkce je jednou z podmínek zařazení města do Komplexního součinnostního programu prevence kriminality; na jednotlivé programy KSP stát poskytuje dotace. Nejobecněji řečeno, pracovní náplní těchto manažerů je péče o rozvoj a koordinaci preventivních programů v lokalitě.

♦ Charakteristiky souboru

Dotazník byl zaslán celkem 82 respondentům. Zpět bylo zasláno 51 vyplněných dotazníků, což představuje návratnost 62%.

Z hlediska pohlaví bylo mezi manažery, kteří dotazník vyplnili, 29 mužů a 21 žen (což představuje 41%); jeden respondent údaj nevedl.

Typ vzdělání respondentů ukazuje následující tabulka:

Tabulka 1: Vzdělání respondentů

typ vzdělání	absol. čet.	relat. čet. (%)
humanitní	22	44,0
ekonomické	8	16,0
technické	13	26,0
jiné	7	14,0

N = 50

Věkové rozložení respondentů bylo následující:

Tabulka 2: Věk respondentů

věk	absol. čet.	relat. čet. (%)
do 35 let	18	35,3
36-45 let	18	35,3
46-55 let	12	23,5
přes 55 let	3	5,9

N = 51

◆ Účinnost jednotlivých druhů preventivních aktivit podle jejich umístění na škále

Zásadní otázkou, kterou měla akce zodpovědět bylo, jak účinné jsou jednotlivé typy preventivních aktivit. Hned v úvodu dotazníku proto výzkumný tým vytvořil seznam 45 typů preventivních programů, které jsou užívány v rámci KSP a předložil jej respondentům. Respondenti měli za úkol přiřadit každému z typů známku na šestistupňové škále (od vysoce účinné, funguje po neúčinné, nefunguje). Hodnocení mělo proběhnout pokud možno v objektivní poloze, tedy jak se jeví účinnost daného typu aktivit obecně a za optimálních podmínek (tedy nikoli pouze popsat osobní zkušenost ze své lokality). Respondentům bylo též vysvětleno, že účinností rozumíme nejen bezprostřední, ale též dlouhodobější efekt programu. Je ovšem zřejmé, že manažeři se při svém hodnocení nemohli zcela oprostit od svých individuálních představ a zkušeností; tento fakt je třeba vzít v úvahu při interpretaci. Seznam typů aktivit byl pro přehlednost rozdělen na aktivity z oblasti prevence sociální (36 typů) a prevence situační (9 typů).

Sociální prevence obsahovala bloky týkající se programů sportovních, vzdělávacích a zájmových, poradenských, osvětových a resocializačních a konečně informačních.

Tabulka 3: Sociální prevence

(Použita byla stupnice 0 - 5, kde 0 = neúčinnost, 5 = vysoká účinnost; neutrální hodnocení má tedy průměrnou hodnotu 2,5)

Druh preventivní aktivity	Průměrné hodnocení funkčnosti (účinnosti)	Pořadí
organizace sdružující mládež (Skaut, Pionýr, ochránci přírody, hasiči apod.)	4,20	1
kluby mládeže, centra volného času	4,06	2
otevřená školní hřiště	4,02	3
informace pro občany o ochraně před trestnými činy	3,98	4
azylová zařízení	3,86	5
psychol. pomoc obětem trestné činnosti	3,84	6
krizové linky, linky důvěry	3,82	7
zájmová činnost zaměřená na mládež problematickou a sociálně slabou	3,80	8-9

Druh preventivní aktivity	Průměrné hodnocení funkčnosti (účinnosti)	Pořadí
propagační akce o prevenci	3,80	8-9
sportovní plácky	3,78	10
sportovní areály se sociální asistencí	3,73	11-12
nízkoprahová zařízení pro „děti ulice,,	3,73	11-12
skateparky se sociální asistencí	3,71	13
právní pomoc obětem trestné činnosti	3,57	14
tábory pro mládež problematickou a sociálně slabou	3,53	15-16
poradny pro psychol. a sociál. problematiku	3,53	15-16
hřiště pro malé děti	3,51	17-18
schránky důvěry	3,51	17-18
streetwork pro drogovou problematiku	3,44	19
profesní příprava mládeže ze ZŠ, ZVŠ	3,33	20
vzdělávací aktivity v rámci školy (doučování pro méně nadané děti apod.)	3,31	21
zájmové aktivity umělecké	3,25	22
sportovní areály bez sociální asistence	3,24	23-25
zájmové aktivity technické	3,24	23-25
streetwork pro ostatní problematiku	3,24	23-25
podpora sportovních oddílů	3,18	26
rekvalifikace zdravotně postižených	3,14	27-29
rekvalifikace sociálně handicapovaných	3,14	27-29
rekvalifikace nezaměstnaných	3,14	27-29
osvětová činnost (besedy, soutěže ap.)	3,06	30
půjčovny sport. vybavení	3,00	31-32
peer programy	3,00	31-32
výchovná a resocializační zařízení	2,92	33
sousedské hlídky, zóny vzáj. pomoci	2,84	34
skateparky bez sociální asistence	2,76	35
integrační programy pro Rómy	2,49	36
průměrná známka soc. prevence	3,44	

Tabulka číslo 3 nám přehledně ukazuje, co soudí manažeři prevence o účinnosti jednotlivých typů programů sociální prevence. Největší důvěře se evidentně těší organizované formy volnočasových aktivit pro děti a mládež. I třetí místo pro otevřená školní hřiště je do značné míry vyslovením se pro větší dohled nad dětmi během jejich volného času – sportovní areály bez přítomnosti nějaké formy dohledu umístili dotazovaní až do třetí desítky preferovaných aktivit.

Vysokou účinnost přisuzují preventisté rovněž informování občanů o kriminálních rizicích a možnostech ochrany před nimi. Základem tohoto postoje je uvědomování si faktu, že základem prevence kriminality je naučit občany takovému chování, které snižuje rizika a následky kriminálního útoku; jedná se o zlepšenou ochranu bytů a motorových vozidel, zásady bezpečného chování doma i při pohybu po městě atd. Z tohoto důvodu se umístily v první desítce i propagační akce o prevenci.

Další tři místa zaujímají programy zaměřené především na osoby v obtížné životní situaci; smyslem těchto aktivit je především eliminace rizika dalšího psychického poškození těchto lidí.

Že je za jeden z pilířů prevence považována kvalitní náplň volného času dětí, potvrzuje i vysoká podpora aktivit tohoto typu, zaměřených speciálně na problematiku mládež. Nebyla opomínána nízkoprahová zařízení, umožňující prosociální trávení volného času i mládeži, která se organizovaným aktivitám vyhýbá. Další místa zaujímají otevřená sportoviště, ovšem především ta s nějakou formou sociální asistence². Naopak skateparky bez sociální asistence byly hodnoceny jako velmi málo účinná forma prevence, kde převažují záporné průvodní efekty (především kumulace závadových jedinců v areálech). Nepříliš dobře byly hodnoceny i půjčovny sportovních potřeb – zde převažují finanční a technicko – organizační nesnáze. O podpoře sportovních oddílů většinou manažeři soudí, že jde již za rámec aktivit, jež by měly být podporovány z prostředků na prevenci.

² Problematice jsme se hlouběji věnovali v další fázi výzkumné akce – brainstormingu (viz další oddíl této zprávy)

Podobný je i postoj k rekvalifikačním programům. Jejich význam pro prevenci sociálních problémů a otrěsů je sice nezpochybnitelný, měly by ale být hrazeny z jiných kapitol, než je prevence kriminality. Mírně podprůměrných skóre dosáhly klasické zájmové aktivity uměleckého a technického směru – jejich místo v prevenci závadových jevů u mládeže je dle respondentů spíše okrajové, neboť je navštěvují většinou děti bezproblémové s kvalitním rodinným zázemím. Podobně byl hodnocen streetwork – tato dnes poměrně moderní forma práce s ohroženou populací vzbuzuje u manažerů prevence rozporné ohlasy. Lze za nimi vycítit jistou nedůvěru v odborné předpoklady některých především nestátních subjektů, které se práci „na ulici“ věnují.

Velmi nízké průměrné skóre (kromě již zmíněných skateparků bez asistence a rekvalifikací) jsme zaznamenali u osvětové činnosti a peer programů. Obě tyto preventivní strategie byly v uplynulých letech poměrně značně užívány a podporovány a byla ně vkládána, zdá se přehnaná, očekávání. Manažeři k nim tedy přistupují s určitou deziluzí a hodnotí je jako málo efektivní vzhledem ke vloženým prostředkům. Jako efektivně využitě nevycházejí z analýzy ani prostředky vložené do výchovných a resocializačních zařízení – péče o tento druh zařízení je většinou vnímána jako úkol státu, který je hrazen z jiných zdrojů.

Nejnižší účinnost je přisuzována sousedským hlídkám, které jsou nahlíženy jako v našich podmínkách cizorodý prvek, pro který zatím nejsou splněny základní podmínky³ a, což není potěšující, integračním programům pro Rómy. Na základě získaných dat není možno říci, zda je tento typ programů hodnocen jako obecně nefunkční, nebo zda se do tohoto hodnocení promítla individuální zkušenost jednotlivých respondentů. V řadě měst se totiž tyto aktivity vůbec nepodařilo zrealizovat.

³ I tento typ preventivních aktivit byl podrobně rozebrán při brainstormingu

Tabulka 4: Situační prevence

Druh preventivní aktivity	Průměrné hodnocení funkčnosti (účinnosti)	Pořadí
osvětlení nebezpečných míst	4,57	1
kamerové systémy (vč. mobilních)	4,45	2
osvětlení v souvislosti s kamer. systémem	4,41	3
pulty centrální ochrany	4,31	4
spojovací technika	4,02	5
zabezpečení objektů (včetně oplocení a podobných architekt. zábran)	4,00	6
výpočetní technika	3,88	7
policejní označování předmětů proti odcizení	3,20	8
jízdní kola pro policii	2,86	9
průměrná známka sit. prevence	3,97*	

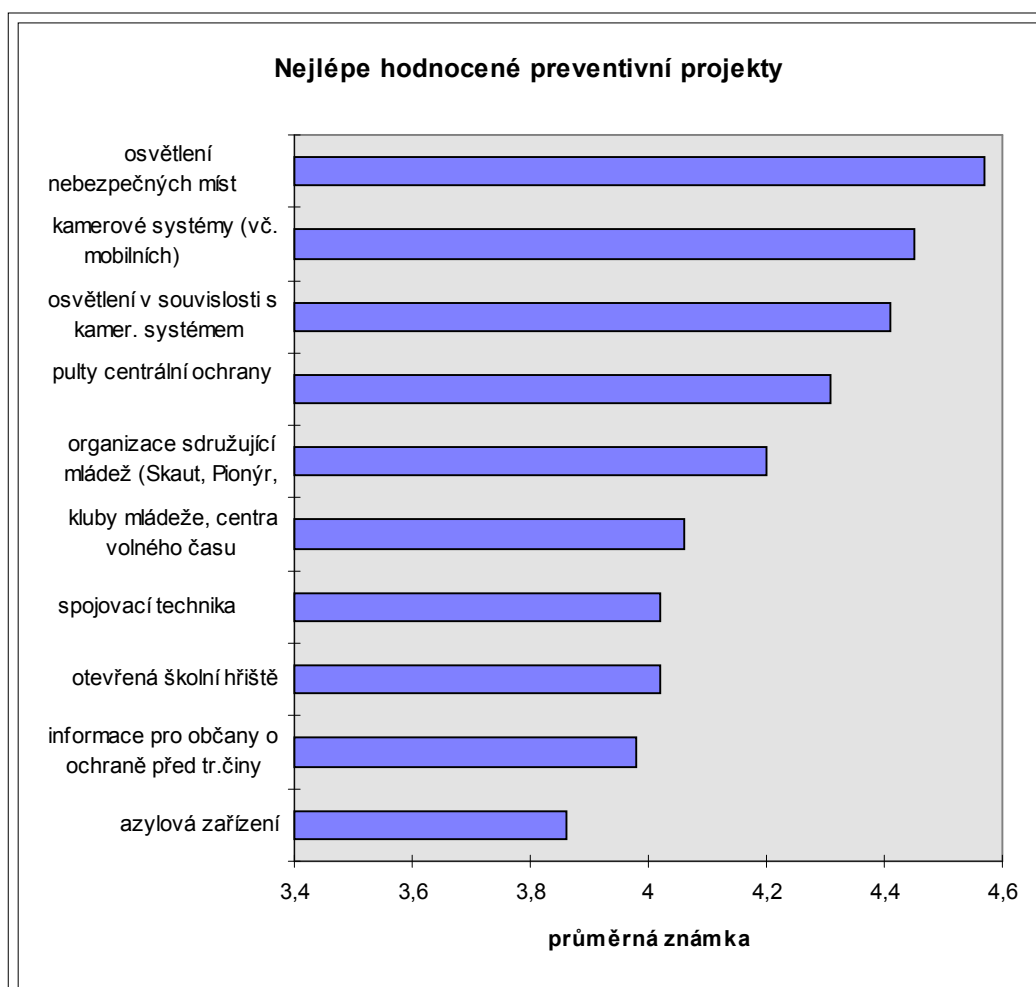
* nezapočítáme-li kategorii „jízdní kola pro policii,, dostáváme dokonce prům. známku 4,11

Škála technik situační prevence není tak široká, jako je tomu u programů prevence sociální; tyto aktivity jsou ovšem velmi rozšířené a některé z nich jsou uplatňovány v podstatě ve všech městech zapojených do KSP.

Za nejúčinnější nástroj prevence nejen situační, ale i celkově, je považováno osvětlení nebezpečných míst ve městě. Za prvé na těchto místech skutečně obvykle dochází ke snížení výskytu závadových jevů, za druhé je kvalita osvětlení velmi citlivě vnímána veřejností. Právě na snížení strachu z kriminality (což je jeden ze žádoucích efektů preventivního systému) má dobrá kvalita veřejného osvětlení silný vliv. Podle očekávání jsou velmi vysoce hodnoceny kamerové monitorovací systémy. Jsou ceněny především pro bezprostřednost a alespoň částečnou měřitelnost svého účinku. Na prostranstvích, kde jsou umístěny, vesměs fakticky klesá jak nápad trestné činnosti, tak přestupkovost. Tento vliv je patrný v podstatě ihned, na rozdíl od mnoha dalších preventivních technik, jejichž případný efekt je záležitostí dlouhodobou. Dalším technickým prostředkem prevence, jemuž přisuzují manažeři značný účinek, jsou pulty centrální ochrany, které jsou platným pomocníkem jak při odstrašení potenciálního pachatele, tak při jeho dopadení po eventuelním vloupání.

I ostatní typy aktivit situační prevence mají mezi manažery velkou podporu – druhý „nejhůře,, hodnocený postup situační prevence (vybavení výpočetní technikou) svým bodovým ohodnocením vysoce převyšuje průměrný skór programů sociální prevence. Zvláštní kategorií představuje vybavení policie jízdními koly. Přestože v některých městech tuto techniku úspěšně zavádějí (pro městskou policii), nemá mezi většinou manažerů přílišnou podporu.

Graf 1: 10 nejlépe hodnocených projektů z hlediska účinnosti

Souhrnně tedy lze říci, že programy situační prevence mají podle názoru manažerů prevence výrazně vyšší účinnost než programy prevence sociální. Důvodem je pravděpodobně větší transparentnost situačních postupů a již zmíněná bezprostřednost účinku. Projekty ze sociální oblasti jsou velmi náročné především na kvalitní personální zabezpečení, jejich efekt lze jen velmi obtížně posoudit, neboť do sledovaných sociálních procesů vstupuje řada dalších

intervenujících proměnných. I v případě, že je program funkční, jeho efekt lze zaznamenat až po delší době (i v řádu několika let). Manažeři se však musí ze své činnosti zodpovídat v kratších časových horizontech, proto zřejmě favorizují projekty s viditelným a okamžitým efektem.

Poté co respondenti na škálách posoudili funkčnost jednotlivých typů preventivních aktivit, požádali jsme je, aby z těchto 40 typů vybrali sedm nejúčinnějších, které konkrétně v jejich městě nejvíce přispěly ke snížení bezpečnostních rizik. Nyní tedy měli postupovat na základě svých vlastních praktických zkušeností. Tabulka na následující straně obsahuje žebříček všech posuzovaných aktivit dohromady. Pořadí je dáno hodnotou indexu, který byl zkonstruován jako vyjádření počtu zařazení dané aktivity na první až sedmé místo v hodnocení manažerů.

◆ **Účinnost jednotlivých druhů preventivních aktivit podle jejich zařazení respondenty mezi 7 nejlepších**

Tabulka 5: Pořadí preventivních aktivit podle zařazení mezi nejvíce osvědčené

aktivita	abs. četnost	index -(v)	pořadí
kamerové systémy	35	207	1.
pulty centrální ochrany	22	91	2.
osvětlení nebezpečných míst	20	89	3.
sportovní plácky	16	75	4.
kluby mládeže, centra volného času	16	68	5.
skateparky	15	68	6.
nízkoprahové zařízení pro „dětí ulice,,	14	55	7.
sportovní areály	13	55	8.
otevřená školní hřiště	13	46	9.
podpora organizací sdružující mládež	12	47	10.
azylová zařízení	12	41	11.
preventivní informace pro občany	12	39	12.
propagační akce zaměřené na prevenci	10	39	13.
schránky důvěry	10	26	14.
zájmová činnost - problematická mládež	9	18	15.
profesní příprava na ZŠ, ZvŠ	8	32	16.
streetwork	8	24	17.
osvětlení pro kamery	7	36	18.
pomoc obětem trestné činnosti	7	19	19.
osvětlová činnost (besedy, soutěže ap.)	7	17	20.
technické zabezpečení objektů	6	27	21.
sousedské hlídky, zóny vzájemné pomoci	6	20	22.
integrační programy pro Rómy	5	18	23.
spojovací technika	5	17	24.
zájmové aktivity umělecké	4	18	25.
podpora sportovních oddílů	4	15	26.
poradny pro psych. a soc. problematiku	4	14	27.
jízdní kola pro policejní obchůzkáře	4	13	28.
krizové tel. linky, linky důvěry	4	11	29.
výchovná a resocializační zařízení	4	8	30.
hřiště pro malé děti	3	16	31.
pobytové tábory pro problémovou mládež	3	7	32.
jiný druh situační prevence	2	13	33.
jiný druh sociální prevence	2	8	34.
peer programy	2	7	35.
policejní označování a registrace předmětů	1	5	36.
vzdělávací aktivity škol	1	3	37.
půjčovny sportovního vybavení	1	2	38.
výpočetní technika	0	0	39. – 40.
zájmové aktivity technické	0	0	39. – 40.

$\text{index} - (v) = (p_1 \times r_1) + (p_2 \times r_2) + (p_3 \times r_3) + (p_4 \times r_4) + (p_5 \times r_5) + (p_6 \times r_6) + (p_7 \times r_7)$

$p_1 \dots p_7$ = bodové vyjádření volby aktivity na prvním (7 b.) až sedmém místě (1 b.)

$r_1 \dots r_7$ = počty respondentů volící aktivitu na prvním až sedmém místě

Vidíme, že na prvních místech se objevují vysoce ceněné aktivity situačního typu, o nichž již byla řeč (především kamerové systémy). Následují programy, zaměřené na volný čas a sportovní vyžití dětí. Zde již lze zaznamenat některé odchylky od předchozího hodnocení, kdy respondenti měli za úkol hodnotit účinnost „objektivně“, bez ohledu na konkrétní zkušenosti svého města. Vysokého ocenění se dostalo sportovním pláčkům (zřejmě pro jejich relativně snadnou realizovatelnost, díky které mají s těmito projekty zkušenost v podstatě ve všech městech), naproti tomu podpora mládežnických organizací poněkud klesla; je to možno interpretovat tak, že ačkoli v obecné poloze mají tyto organizace velký význam, jejich konkrétní fungování není vždy zcela bezchybné.

Potvrdila se malá podpora peer programům (mezi 7 nejlepšími je uvedli pouze dva respondenti); v předchozí části poměrně vysoko známkové krizové telefonní linky byly rovněž jmenovány sporadicky (lze to vysvětlit tím, že v řadě menších měst vůbec neexistují). Ze stejného důvodu pravděpodobně jen jeden respondent uvedl mezi nejúčinnější techniky policejní označování předmětů proti odcizení. Nulové podpory se v této části dotazníku dostalo pořizování výpočetní techniky – je to sice nutná součást preventivní práce policie i dalších subjektů, její konkrétní efekt pro prevenci však v podstatě nelze stanovit.

Úspěch práce manažera prevence je maximálně závislý na kvalitě jeho spolupráce s dalšími subjekty, které do procesu vytváření preventivního systému v lokalitě vstupují. „Hladkost“ této spolupráce hodnotili respondenti opět na šestibodové škále – viz tabulka 6:

Tabulka 6: Spolupráce se subjekty prevence podle umístění na škále

subjekt	prům. hodnocení	pořadí
centrální státní orgány (ministerstva, RVPPK)	4,40	1
městská policie	4,36	2
zastupitelstvo města (rada)	4,12	3
Policie ČR	3,84	4
státní organizace (školy, úřady apod.)	3,80	5
nestátní organizace (obč. sdružení apod.)	3,60	6
občané	3,22	7

Soudě podle získaných výsledků, kooperace s centrálními státními orgány je víceméně bezproblémová; tuto výzkumnou akci sice zadal RVPPK jako státní orgán, riziko zkreslení výsledků však bylo, doufejme, eliminováno anonymitou dotázaných. Hladká je, zdá se, i spolupráce s městskou policií – koneckonců řada manažerů je zároveň vysokými funkcionáři městské policie ve svém městě. Rezervy lze najít v kvalitě spolupráce s nestátními organizacemi, jejichž kvalifikovanost, spolehlivost apod. není vždy ideální a někteří manažeři mají ze spolupráce s nimi i negativní zkušenost. Jak najít způsob komunikace s občanem a jak jej více zapojit do preventivních snah je otázka, jejíž řešení zatím spíše hledáme.

Zajímalo nás rovněž, jak manažeři hodnotí současné **trendy v kriminalitě** ve svých městech. Zdá se, že jejich odhady jsou reálné: celková kriminalita vesměs klesá či stagnuje, kriminalita mládeže však podle nich téměř ve čtvrtině případů roste.

Tabulka 7: Celková kriminalita ve městě

	absol. čet.	relat.čet. (%)
klesá	27	54,0
je konstantní	20	40,0
stoupá	3	6,0

N = 50

Tabulka 8: Kriminalita mládeže ve městě

	absol. čet.	relat.čet. (%)
klesá	16	32,7
je konstantní	22	44,9
stoupá	11	22,4

N = 49

Již bylo zmíněno, a je obecně známým faktem, že důležitým „produktem“ systému prevence v lokalitě je nejenom faktické snižování kriminálního nápadu a jeho důsledků, ale i pokles **obav obyvatel z trestné činnosti**. Pocit bezpečí je jedním z nejpodstatnějších faktorů, utvářejících spokojenost lidí s kvalitou jejich života. Jak se toho daří dosahovat během fungování KSP ve městě bylo obsahem další otázky.

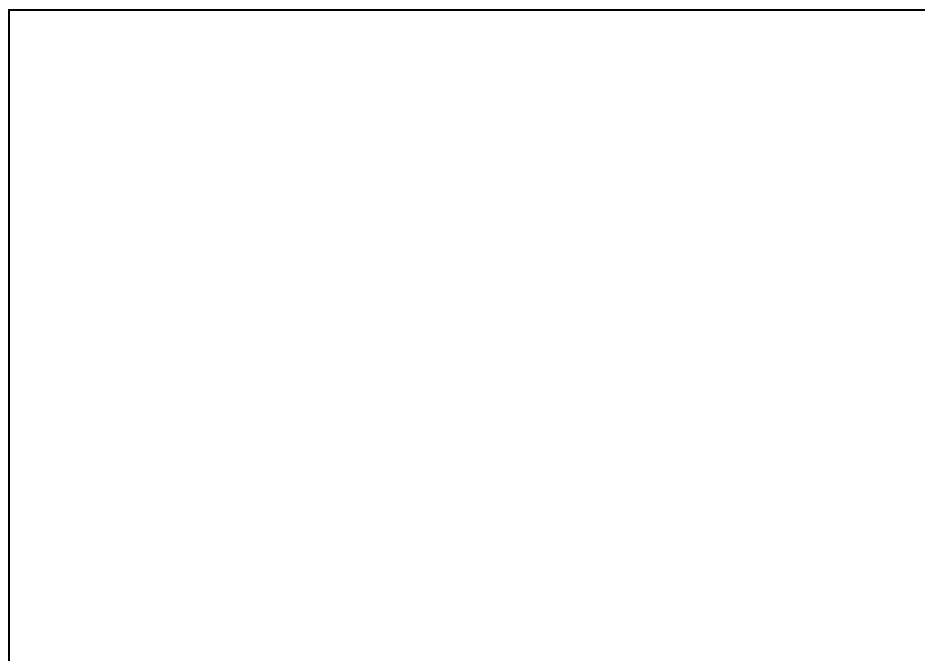
Tabulka 9: Vývoj obav z kriminality mezi občany města za dobu fungování KSP (dle názoru manažera prevence)

atmosféra	absol. čet.	relat.čet. (%)
podstatně lepší	2	4,2
lepší	32	66,6
stejná	12	25,0
nevím	2	4,2

N = 48

Že by atmosféra bezpečí doznala významného zlepšení si dovolují tvrdit pouze dva dotázaní; dvě třetiny našeho souboru však soudí, že se zlepšila, tedy že se občané méně bojí kriminality. Čtvrtina respondentů zůstává mírně skeptická a zlepšení ovzduší bezpečí nezaznamenala.

Graf 2: Atmosféra obav z kriminality mezi občany po zapojení města do KSP (podle názoru manažera prevence)

Je zřejmé, že občan by měl vědět, že se pro zvýšení bezpečnosti jeho města „něco dělá“, že kromě represivních mechanismů je **budován i systém prevence kriminality** (a jiných sociálních deviací). Položili jsme tedy manažerům velice obtížnou otázku, a to odhadnout, kolik procent obyvatel města vůbec ví, že něco podobného u nich probíhá.

Tabulka 10: Jaký podíl občanů ví, že ve městě probíhají preventivní aktivity (dle názoru manažera)

podíl občanů	absol. čet.	relat.čet. (%)
5 - 25 %	10	19,6
26 - 49 %	17	33,3
50 - 90 %	24	47,1

N = 51

Každý pátý respondent se domnívá, že o přítomnosti nějakých preventivních snah ve městě ví méně než čtvrtina občanů; třetina respondentů má za to, že je to asi čtvrtina až polovina občanů. Téměř polovina dotázaných je velmi optimistická a soudí, že propagace preventivních akcí byla natolik účinná, že zasáhla 50 – 90% populace města.

Graf 3: Podíl občanů, kteří vědí o existenci preventivních aktivit ve městě (dle názoru manažera prevence)

Další, související otázka se zaměřila přímo na informovanost občanů o **zapojení města do Komplexního součinnostního programu prevence kriminality**. Je možno předpokládat, že touto informací bude disponovat výrazně nižší množství obyvatel města, a to spíše ti, kteří mají hlubší zájem o věci, týkající se jeho chodu.

Tabulka 11: Jaký podíl občanů ví o zapojení města do KSP (dle názoru manažera)

podíl občanů	absol. čet.	relat.čet. (%)
5 - 25 %	19	37,2
26 - 49 %	17	33,4
50 - 90 %	15	29,4

N = 51

Jak vidíme, názory respondentů jsou rozděleny zhruba na třetiny. I zde se projevuje dosti optimistický pohled na věc - tři manažeři z deseti se domnívají, že o zapojení města do KSP ví přes polovinu obyvatel města. Pokud je tomu opravdu tak, znamenalo by to velmi dobrou práci při propagaci prevence mezi občany města.

2.2 Brainstorming manažerů prevence

První fáze empirického výzkumu účinnosti preventivních aktivit - dotazníkové šetření mezi manažery prevence - přineslo několik zásadních poznatků. Prvním z nich je ten, že techniky situační prevence považují manažeři za zcela nezpochybnitelně účinné nástroje v tažení proti kriminalitě ve městě. Není zde tedy takzvaně sporných momentů, diskuse se vždy týká pouze technických otázek (např. metody přenosu signálu, typ osvětlení apod.). Drobnou výjimku představuje pouze vybavování policie jízdními koly.

Naproti tomu techniky sociální prevence vzbuzují mnohem heterogennější reakce, ne ve všech městech jsou samozřejmě všechny programy aplikovány, ne vždy se realizace ujme nejvhodnější subjekt a podobně. Otevírá se proto pole k široké diskusi, ze které mohou vyplynout mnohé zkušenosti z terénu, zobecnitelné a uplatnitelné v dalších preventivních snahách. Měl-li mít ovšem brainstorming nějaký „pevný tvar“, bylo nutno vybrat pouze několik málo témat, která budou podrobně diskutována. Řešitelé se nakonec rozhodli zařadit do brainstormingu dva zřejmě nejčastěji uskutečňované typy programů, které směřují do sféry volného času dětí a mládeže, a sice sportovní plácky a volnočasová centra. Jako třetí téma byly zvoleny sousedské hlídky, což je strategie často diskutovaná v zahraničních studiích o prevenci kriminality; u nás jsou názory na ni velmi nesourodé, opatrné a jsou z nich patrné velmi omezené praktické zkušenosti.

První fáze brainstormingu probíhala tak, že se ke každému z tří uvedených témat postupně vyjadřovali písemnou formou všichni respondenti⁴. Následně byly listy papíru s jejich názory vybrány a znovu náhodně rozdány, každý se tedy mohl vyslovit k názoru svého (anonymního) kolegy; toto poté proběhlo ještě jednou. Pomocí této „písemné diskuse“ bylo shromážděno cca 200 názorů, postřehů a poznámek ke každému z témat.

Následovala živá moderovaná diskuse, ve které byla probírána nejen tři vybraná, ale i řada souvisejících témat. Vesměs účastníci sdělovali své osobní zkušenosti s různými typy programů, které byly uskutečňovány v jejich městě; především byl kladen důraz na problémy, s nimiž je praktická aplikace spojena. Z diskuse byl pořizován zvukový záznam.

Co tedy přinesl brainstorming jako celek?

2.2.1 SPORTOVNÍ PLÁCKY

Budování malých lokálních sportovišť, jako jsou hřiště pro míčové hry, streetballové koše, stoly pro stolní tenis a podobně patří mezi nejužívanější aktivity primární sociální prevence. Dostatek těchto nízkoprahových sportovišť ve městech je důležitým faktorem pro kvalitní trávení volného času dětmi a mládeží. Velký význam těchto neformálních sportovišť lze spatřovat v tom, že mají schopnost zaujmout tu část mládeže, která z různých důvodů neparticipuje na organizovaných sportovních aktivitách. Právě mladí lidé, nenacházející cestu do sportovních oddílů a podobných organizací jsou totiž často příslušníky rizikových skupin mládeže, pro které se vžil označení „děti ulice“. Tito jedinci jsou zvýšeně ohroženi sociálními patologiemi různých typů a prosociální trávení volného času je základní podmínkou pro udržení jejich chování ve společensky aprobovatelných mezích.

Jak tedy hodnotí význam tohoto typu preventivních aktivit manažeři⁵? Celkově převažující názor je dle očekávání velmi kladný. Nejčastěji hovoří o tom, že sportovní vyžití vyplňuje nestrukturovaný volný čas městské mládeže, který by jinak mohl být věnován nežádoucím činnostem. Je to ventil k vybití energie, nahromaděné během sezení ve školních lavicích, především u kolektivních sportů navíc dochází k odreagování agrese. Velice důležitým momentem je poznatek, že na těchto místech se shromažďuje potenciálně ohrožená mládež, na kterou je pak možno působit prostřednictvím sociální práce. Podle některých názorů alternativní sporty (jako je skateboarding, in-line) přímo *přitahují drogové experimentátory* a místa jejich koncentrace jsou pak vhodná pro terénní preventivní práci. Účinek se projevuje i stmelováním lokálních kolektivů, a to nejenom dětí, ale i dospělých, jejich rodičů, kteří se zde mohou potkávat, participovat na údržbě nebo sami sportovat. Existence nízkoprahových sportovních pláček je o to významnější, že dle názoru manažerů je tělovýchova příliš zaměřena na výkonnostní a vrcholový sport. Sportovní kluby se orientují pouze na nadané děti a členství v nich je často i finančně náročné; tím jsou diskvalifikovány děti ze sociálně slabších rodin. Masové tělovýchově se dříve věnoval Sokol; této organizaci se

⁴ V některých pramenech se tento způsob dotazování označuje termínem „brainwriting“

⁵ Citace (nebo volné citace) přímo ze záznamových archů brainstormingu jsou v textu odlišeny kurzívou.

dnes daří zaujmout maximálně mladší děti, pro starší již není obsahová náplň zajímavá. Kromě toho se organizace tohoto typu *potýkají s nedostatkem dobrovolných cvičitelů*.

Naplnění preventivních cílů je však vázáno na splnění několika **základních podmínek**. Především dobré umístění sportovního plácku má zásadní význam. Musí se nacházet v místech přirozené koncentrace dětí, především na sídlišti mezi domy a v obytných centrech měst, navrhuje se i umístění v blízkosti škol. Především by však *na ně mělo být vidět*, aby tak byla zajištěna přirozená kontrola místa. Plácky by samozřejmě měly být volně přístupné.

Další podmínkou, na níž se respondenti shodli, je nutnost sociální asistence na tomto místě prostřednictvím terénního pracovníka. Ten by měl systematicky a nenásilně intervenovat u problematických návštěvníků areálu; zároveň by se staral o dodržování základních pravidel a u nebezpečnějších typů aktivit (např. cvičné horolezecké stěny) zajišťoval bezpečnostní dohled.

Důležitým faktorem je rovněž udržování sportoviště v dobrém technickém i „estetickém“ stavu. V devastovaném prostředí je efektivita jakýchkoli preventivních snah nízká. Město musí na údržbu a úklid předem vyčlenit finanční prostředky, do realizace je možno zapojit občany vykonávající trest obecně prospěšných prací. Motivovány k péči o „svůj“ plácek by ale měly být i skupiny pravidelných návštěvníků. Ty by bylo možno dobře vedenou sociální prací i celkově *vtáhnout do spolurozhodování* o dění na sportovišti, programu atd.

Při dostatku finančních prostředků je možno samozřejmě vymýšlet i různá vylepšení - vztyčit nad prostranstvím jednoduché zastřešení (pro využitelnost za nepříznivého počasí), osvětlit ho pro večerní sportování nebo vybudovat protihlukové bariéry. Tato místa by ale dle řady manažerů neměla být oplocena, neboť tím se snižuje nízkoprahový dojem, plot by měl být pouze v blízkosti budov, frekventovaných komunikací a podobně.

Zdaleka ne všechna vyjádření (a je tomu dobře) byla kladná. První místo mezi **negativními faktory** zaujímá problém vandalismu, ničení inventáře otevřených sportovních ploch. Je zřejmé, že každé sportoviště (včetně hlídaných v majetku klubů) podléhá přirozenému opotřebení a je nutno je renovovat. Otevřené sportovní plácky ale kromě toho přitahují i „čistokrevné vandaly“; především ve večerních hodinách, po skončení sportovního

provozu, dochází k úmyslnému ničení zařízení, především basketbalových košů, branek, laviček a podobně. Úzce to souvisí s dalším problémem, na který respondenti často upozorňovali - plácky jsou nezdědky využívány hlavně večer, a to k jiným účelům než sportování, hovoří se i přímo o užívání drog. Proto navrhuji v oplocených areálech omezit otvírací dobu nebo ve večerních hodinách místa kontrolovat městskou policií. Oba návrhy mají svá úskalí, podle našeho názoru má prvořadý význam sociální asistence na místě, která pracuje se zde koncentrovanými problémovými jedinci. Proti přímo kriminálním aktivitám, jako např. odvoz zařízení do sběru, musí samozřejmě zasáhnout policie.

Jako poměrně značný problém se jeví hlučnost, na kterou si stěžují především starší občané. Týká se to nejenom skateparků, ale i běžných hřišť, neboť děti se při hře skutečně projevují hlučně. Zde stojí město před strategickým problémem: při umístění areálu mimo obytnou zástavbu, na okraji města apod. bude nižší jeho návštěvnost a větší problémy s vandalstvím, při umístění mezi obytnými bloky se budou objevovat stížnosti méně tolerantních občanů.

Někteří manažeři měli k tomuto typu preventivních projektů i obecnější výhrady. Dají se shrnout tak, že sportovní plácky *jsou pouze prostředkem k prevenci, nikoli prevencí*. Měly by být součástí široké škály možností trávení volného času, neboť osloví pouze ty děti, které jsou rodiči vedené ke sportu a tato činnost je baví.

Přes tyto výhrady manažeři hodnotí sportovní plácky jako velmi účinný způsob prevence a příklad dobře využitých finančních prostředků. **Kritériem hodnocení** účinnosti je především návštěvnost areálu. Terénní pracovník by měl podávat zprávy o počtech uživatelů a jejich složení a o přítomnosti potenciálně závadových jedinců. Ta by neměla být chápána odpovědnými orgány jako selhání projektu, ale naopak úspěch - pouze s mládeží koncentrovanou na určité místo má streetworker šanci pracovat. Se zajímavým kritériem hodnocení účinnosti podobných areálů přišel jeden z účastníků brainstormingu - po vybudování skateparku výrazně klesl počet problémů se skateboardisty na pěší zóně města.

Budování otevřených sportovišť je kladně přijímáno i občany (s výjimkou výše uvedených problémů s hlučností); je proto nutno veřejnost seznamovat s existencí těchto zařízení pomocí lokálních médií. Výstavba sportovišť je jednou z „nejviditelnějších“

preventivních aktivit, jejím prostřednictvím se řada občanů vůbec dozví o existenci programu prevence kriminality ve městě; za podpory veřejnosti je pak možno *přikročit k náročnějším projektům*.

Manažeři prevence, kteří se zúčastnili brainstormingu, přinesli ve svých úvahách řadu **námětů, jak zvýšit preventivní účinek** budovaných sportovních plácků a podobných zařízení. Kromě sociální asistence, o níž byla řeč výše, považují v první řadě za nutné doplnit alespoň ta větší sportoviště půjčovkami sportovního vybavení. Tak je možno přitáhnout děti a mládež ze sociálně slabších rodin, pro které jsou např. kolečkové brusle obtížně dosažitelným luxusem. Ale i ostatní vybavení - míče, sítě, rakety apod.- by mělo být k dispozici u správce/sociálního asistenta. Přináší to jistě finanční náklady a organizační otázky, ale atraktivita areálu pro neorganizovanou mládež se pak výrazně zvýší; využít jej mohou i skupiny, které třeba původně vůbec sportovat nešly nebo se nescházejí v pevném složení a sportovní pomůcky proto nemají vždy s sebou.

Dalším důležitým poznatkem je vhodnost přitáhnout pozornost mládeže ke sportovišti pomocí prezentačních akcí. Termínově lze využít např. Den dětí, státní svátek, konec školního roku nebo jiný vhodný termín. Velmi se osvědčují turnaje pro neregistrované sportovce spojené s exhibicí špičkových sportovců. Je tedy možno sjednat účast závodních basketbalistů pro turnaj ve streetballu, ukázky dovedností kvalitních skateboardistů, exhibiční utkání místních fotbalistů atd. Pokud začne krystalizovat skupinka dětí zajímajících se o určitý sport, je neocenitelnou metodou alespoň krátkodobé nebo nárazové angažmá odborného lektora (trenéra). Ten by mohl lépe podchytit zájem dětí (bez finančních nároků na ně) a některé z nich případně i nasměrovat do sportovního oddílu.

Realizátor projektu (tedy radnice) rovněž nesmí zapomínat brát při plánování zařízení pro mládež v potaz názory budoucích uživatelů. Konzultovat s nimi předem např. umístění sportoviště, pro jaké typy sportovních aktivit ho uzpůsobit, jak vybavit apod. - může se tím předejít pozdějším výhradám. Hřiště by měla být pokud možno víceúčelová; nikdy také neslouží jen a pouze sportu, ale i neformálnímu setkávání teenagerů, které je jednou ze základních sociálních potřeb jejich věku - i s tím je dobře počítat.

Zatím byla řeč vesměs o tématech, na něž panovaly vcelku shodné nebo podobné názory. Při brainstormingu se samozřejmě vyskytly otázky, které vzbudily někdy i poměrně ostrou polemiku zúčastněných, tzn. otázky kontroverzní, **otázky diskusní**. Jádrem těchto debat bylo, do jaké míry organizovat činnost na sportovištích, tedy, jaké jsou hranice jejich „otevřenosti“. Jedna skupina respondentů hájila názor, že lepší než plácky jsou otevřená školní hřiště, kde je možno snáze zajistit dozor a péči o inventář. Objevily se i návrhy vybírat za používání mírný vklad na údržbu (protože tak si prý budou děti majetku více vážit) nebo se spíše zaměřit na podporu sportovních klubů, které by pak fundovaně pracovaly se zájemci o sport z řad mládeže. Proti tomuto přístupu stojí názory „liberální“, které říkají, že *jak se začne s organizováním, dochází k odlivu problematických dětí*, tedy právě těch, o jejichž zapojení do sportovních aktivit stojíme v preventivní práci především. Přítomnost správce, instruktora apod. je tedy vnímána jako spíše kontraproduktivní. Tyto skupiny dětí mívají i rezervovaný vztah ke škole a lze předpokládat, že prostředí školního hřiště necítí jako ideální. Nelze také zapomínat na již zmíněný fakt, že hřiště neslouží výhradně ke sportovním aktivitám a výhradně dětem školního věku. Oproti tomu je fakt, že hřiště podléhající určitému režimu (a uzavření ve večerních a nočních hodinách) mnohem méně trpí vandalismem a snáze se při nich zřizují půjčovny sportovních potřeb.

Je také otázkou dalších úvah, zda je vhodnější budovat větší množství menších sportovních plácků v různých lokalitách, nebo větší multifunkční areály. Menší sportoviště lze umístit přímo do míst, kde chybí možnost sportovních aktivit a mládež se tam přirozeně koncentruje, za optimálních podmínek se tak mohou stát i místem setkávání a komunikace místních obyvatel různých věkových skupin. Na druhé straně však jejich vybavení a variabilita nebude vždy na úrovni, kterou děti požadují; pro jejich počet je také nereálné organizovat zde sociální asistenci. S velkými areály je to právě naopak; dá se říci, že oba typy mají ve městě své místo a specifické funkce.

V diskusi se vynořila celá řada konkrétních otázek - např. zda sportovní plácky nechat z důvodu prevence vandalismu kontrolovat městskou policií (pro a proti jsou zřejmá) nebo do jaké míry dojde na multifunkčních hřištích ke sblížení různých vyhraněných skupin mládeže (někteří respondenti se spíše obávají konfliktů, plynoucích ze snahy jedné skupiny „opanovat“ hřiště). Vynořilo se i téma romských dětí, konkrétně do jaké míry jsou Romové sportovně aktivní. Na jedné straně se tvrdí, že jsou pohybově nadané, na druhé jich nalézáme

velmi málo ve sportovních kroužcích, klubech apod. Snad právě nízkoprahová sportoviště (nejlépe s odbornou asistencí) by nich mohla odhalit sportovní vlohy a tím přispět k určitému sblížení s majoritní mládeží. Postupná výchova nadějných romských sportovců (což již ovšem není téma KSP) by ve svých důsledcích měla pozitivní dopad na vnímání této menšiny v celospolečenském měřítku.

◆ **Souhrnné hodnocení:**

Bez obav lze říci, že obecný názor manažerů prevence na budování sportovních pláček je pozitivní. Tento typ aktivit je považován za jednoznačně přínosný z hlediska využití volného času dětí a mládeže, rozvoje jejich pohybových dovedností i některých dalších účinků, jako je například stmelování nejen dětských, ale i dospělých obyvatel lokality.

Funkčnost je podmíněna několika základními faktory:

- sportoviště by mělo být umístěno v místě přirozené koncentrace mládeže a zároveň tak, aby hlučností neobtěžovalo občany žijící v okolí;
- tyto pláčky jsou pouze prostředkem k prevenci kriminality, pro faktickou účinnost by na nich měl působit streetworker (terénní asistent);
- je nutno pamatovat na to, že pláčky vždy v jisté míře podléhají vandalismu a tedy vyžadují údržbu, neboť zdevastované prostředí nemůže působit jako nástroj sociální prevence.

Problematickou otázkou se m.j. jeví, zda mohou funkci nízkoprahových sportovišť přebírat otevřená školní hřiště. Jejich kladem je, že bývají na slušné technické úrovni, bývá zde sociální asistence a příliš nepodléhají vandalismu. Na druhé straně blízkost školy není pro řadu potenciálně problematických dětí atraktivním prostorem pro trávení volného času a tím není plněna funkce přirozeného shromaždiště tohoto typu mládeže.

2.2.2 KLUBY MLÁDEŽE, CENTRA VOLNÉHO ČASU

Otázka trávení volného času dětmi a mladistvými stojí v centru pozornosti všech, kdo se zabývají otázkou prevence nežádoucího chování u této věkové skupiny. U některých dětí se o náplň volného času starají zodpovědně jejich rodiče, a to jak vlastní snahou trávit osobní volno s dítětem, tak zapojování potomka do různých kroužků, tělovýchovných organizací a dalších aktivit. Hektické životní tempo, především vysoké pracovní vytížení rodičů jim však často nedovoluje se dítěti dostatečně věnovat, organizované aktivity pak mladým lidem nezřídka nevyhovují nebo nejsou v obci zastoupeny v dostatečném výběru. Řada rodičů ale prostě potřebu svých dětí trávit zajímavě volný čas podceňuje a zanedbává. Velkou roli hrají i materiální faktory - zapojení se do volnočasových aktivit nezřídka představuje nemalé náklady na pořízení nutného vybavení, placení členských příspěvků apod. Přitom právě děti ze sociálně slabších rodin se podle výzkumů ve zvýšené míře projevují společensky nežádoucím způsobem.

Není sporu o tom, že většina dospívajících preferuje trávení alespoň části svého volna ve společnosti svých vrstevníků. Nic na tom nemění ani stále se rozšiřující fenomén počítačových her a dalších způsobů „individuální zábavy“. Především u adolescentů je referenční skupina vrstevníků důležitou normotvornou proměnnou, které dotýčný nezřídka přikládá větší význam, než rodičům, pedagogům a dalším autoritám ze světa dospělých. Mladí lidé (především ti nezapojení v organizovaných aktivitách) vytvářejí neformální skupiny, které zejména v odpoledních hodinách a o víkendech hledají náplň přebytečného času.

Zdaleka ne vždy je pro ně atraktivní věnovat se sportu (i pokud je ve městě kapacita nízkoprahových sportovišť, blíže viz předchozí téma) nebo kulturním aktivitám (už pro jejich finanční náročnost). Schází se proto buď v městském pleneru (parky, náměstí, specifická shromaždiště na periferii a podobně), v bytech některých členů party nebo v restauracích, klubech a jiných veřejných podnicích. Je zřejmé, že všechna naznačená prostředí s sebou nesou jistá rizika a zdaleka nejsou pro trávení volného času ideální. Scházení se v bytě jednak není často možné, jednak může vést k nežádoucí izolaci této skupinky. „Potloukání se“ po městě je v prvé řadě dosti nezábavné a svádí proto partu k vymýšlení různých „povyražení“ a „dobrodružství“, které mívají pohříchu sociálně závadový charakter. Krom toho ne vždy jsou

vhodné klimatické podmínky pro pobyt venku a party dětí to řešivají hledáním útočiště ve sklepích, kočárkárnách a podobných prostorách. Prostředí restauračních zařízení je nevhodné z pochopitelných důvodů - podávání alkoholických nápojů (nedisciplinovanost personálu v této otázce je obecně známý nešvar), kouření jako „lokální norma“ a celkově prostředí rozhodně nepřispívající zdravému rozvoji osobnosti. Nejhorší jsou z tohoto pohledu herny, kde se jistá část adolescentů s oblibou zdržuje - finanční náročnost hry na automatech je přímým východiskem pro páchaní trestné činnosti.

V této souvislosti proto vyvstává potřeba budování zařízení, ve kterých se může shromažďovat mládež nezařazená v organizovaných volnočasových činnostech a trávit zde sociálně přijatelným způsobem volný čas. Základním požadavkem na tato místa je takzvaná nízkoprahovost, tedy přístupnost pro „netříděnou“ populaci mladých lidí bez předchozího členství nebo přihlášení se na konkrétní akci. Lze se setkat s různými označeními těchto zařízení, nejčastěji jsou to kluby mládeže, centra volného času, střediska volného času apod.

Zřizovatelem je buď stát prostřednictvím nejčastěji resortu školství (školní kluby, domy dětí apod.) nebo nestátní subjekty, vesměs ve spolupráci s městskými orgány. Již zde se rýsuje dělící linie mezi klasickými volnočasovými středisky (většinou DDM - domy dětí a mládeže), která nabízejí dětem především zájmovou činnost organizovanou v kroužcích (nejedná se tedy o zařízení nízkoprahová) a kluby otevřenými pro děti a mládež „z ulice“. I při brainstormingu se někteří účastníci střetli již v této otázce, neboť se lišili v názoru na účinnost těchto dvou základních typů volnočasových center. Této diskusi se budeme věnovat později.

Postihnout většinový názor manažerů na prospěšnost podpory zřizování klubů je obtížnější, než v případě sportovních plácků. Jestliže i u sportovišť jsme se setkávali s řadou připomínek a kritických hlasů, u klubů je názorová rozrůzněnost ještě větší. I souhlasné názory jsou doprovázeny několika „ale“, stanovujícími podmínky, nutné pro pozitivní působení daného zařízení. Jednoznačně **kladná hodnocení** byla spíše v menšině, vyslovovali je zástupci měst, kde mají pozitivní zkušenost s dobře vedenými kluby, které fungují zároveň jako poradenská centra pro mládež. Osvědčila se zařízení církevní a charitní, pozitivní je rovněž spojení se střediskem výchovné péče, jehož odborní pracovníci mohou působit zároveň jako terénní pracovníci pro návštěvníky klubu. V dalším textu se většina postřehů

týká především otevřených klubů, neboť jejich fungování je vnímáno jako diskutabilnější než je tomu u DDM.

Jaké jsou tedy nejčastěji uváděné **podmínky**, nutné pro kvalitní fungování klubu, nebo obecněji otevřeného volnočasového zařízení pro děti a mládež? Alfou a omegou každého centra je kvalitní personální obsazení, provádějící na odborné úrovni sociální asistenci; na tom se shodují všichni manažeři. Ideální je tým nejlépe mladých odborníků, jejichž zápalu je kvalita klubu přímo úměrná. Respondenti upozorňovali na to, že v evidenci úřadů práce lze nalézt absolventy vysokých škol humanitního směru, kteří by o práci měli zájem, byli schopni ji pod vedením zkušeného odborníka kvalifikovaně provádět a přitom jsou věkem blízcí svým klientům. Kvalifikovaných důvěryhodných zájemců o tuto práci je však stále málo. Především nízkoprahové kluby pro starší děti a mládež není možno ponechat bez profesionální sociální asistence, jinak se zde mohou potkávat a bez odborné intervence bujet různé druhy sociálních patologií; někteří respondenti přímo sdělili, že zařízení bez odborné asistence by neměla být vůbec materiálně podporována.

Klub by měl být pokud možno umístěn v místech přirozené koncentrace dětí, ale jinak nepanuje mezi manažery jednotný názor. Jako ideální umístění navrhuji nejčastěji sídliště, kde děti bydlí, ale i blízkost škol nebo periferii města - *aby nedocházelo ke konfliktům s občany*. Nutnou podmínkou je nízkoprahovost, založená na volném přístupu zájemců a volném časovém režimu. Otevřeno by mělo být hlavně v tzv. „rizikovou dobu“, tedy v odpoledních a brzkých večerních hodinách, kdy jsou rodiče dětí v zaměstnání. Aby zařízení přitáhlo pozornost mladých lidí, musí mít pestrou programovou skladbu. Vyrovnaně by měly být zastoupeny aktivity sportovní, zájmové i společenské. Řada respondentů soudila, že velmi důležité je atraktivní vybavení klubu, protože tak lze nejsnáze přitáhnout pozornost klientů. Příkladem může být např. keramická dílna, hudební zkušebna, posilovna a podobně. Proto je nutno dotovat kluby z městského rozpočtu. Čím větší fantazie vedení klubu a jeho schopnosti nabídnout nestandardní aktivity, tím větší šance na oslovení skupin rizikové mládeže.

Narážíme zde ale na určitý problém: jsou tyto kluby především středisky volného času pro „normální“, tedy bezproblémové děti (primárně - preventivní akcent), nebo již mají sloužit k „záchytu“ a následné sociální práci s dětmi ohroženými sociální deviací (směřování k sekundární prevenci)? Při brainstormingu se tuto otázku nepodařilo vyřešit, neboť jednotliví

manažeři vycházeli z konkrétních zkušeností jejich měst; většinou jsou ale věci chápány tak, že v klubech se scházejí spíše starší děti a mladiství, z nichž se nezanedbatelná část řadí k „nekonformní“, tedy potencionálně rizikové mládeži. Tradiční volnočasové aktivity nabízejí ponejvíce (kromě školních kroužků) domy dětí a mládeže a organizace typu Skaut, Pionýr apod.; určeny jsou z větší části pro děti školního věku.

Jak již bylo řečeno, manažeři vidí v práci klubů mládeže mnoho rezerv a sporných bodů. Nejčastěji se **negativní reakce** týkaly toho, že se v klubu a okolí objevuje mnoho nežádoucích jevů, které jsou tím „více vidět“ a občané si stěžují. Týká se to především experimentování s drogami a sprejerství. Některé „preventivní“ kluby, mající ve vítku protidrogovou prevenci prý vedou spíše k poznávání drog, okolí zařízení je pak poznamenáno činností sprejerů, kteří klub také navštěvují. Nezřídka jsou zaznamenány i negativní reakce nájemníků domu i jiných obyvatel. K tomu je nutno dodat, že koncentrace (potenciálně) problémových mladých lidí je smyslem, lépe řečeno prvním krokem pro úspěšné působení klubu. Na mladé lidi, kteří se dobrovolně shromáždí na určitém místě je pak teprve možno, a to je druhý krok, působit prostřednictvím preventivních programů. Jeden zajímavý názor k tomu přímo říká, že *s negativními reakcemi obyvatel se musí počítat*.

Lze říci, že vůči nízkoprahovým klubům, které mají svůj cíl definován jen obecně volnočasovými aktivitami (a které měly v předchozích letech zelenou), panuje poměrně značná skepse. Týká se to nejrůznějších peer klubů, hudebních klubů, čajoven apod. Někteří manažeři hovoří o neprofesionalitě některých občanských sdružení a vyslovují se spíše pro přímou správu a financování těchto zařízení městem. Je to do jisté míry pochopitelné, funkčnost střediska v podstatě nelze kvantifikovat, výsledný dojem pak může být ten, že *nízkoprahová zařízení mají malou efektivitu a přednost by měly dostávat organizované aktivity*. Kritice několika respondentů byly podrobeny výměnné programy pro uživatele drog; strategie „harm reduction“ má evidentně své kritiky i v řadách „preventistů“.

K otázce **účinnosti** se vyslovila jen menšina manažerů; dominoval názor, že účinnost závisí v převážné míře na kvalitě vedení klubu (střediska). Účinnost snižuje fakt, že některá zřizovatelská občanská sdružení v podstatě permanentně bojují s existenčními potížemi, což se negativně odráží v jejich činnosti. Manažer by přitom měl vědět, které subjekty opravdu fungují. Je nutno vykonávat také důslednou kontrolu jejich činnosti, prováděných aktivit.

Nelze podceňovat propagaci zařízení, kterou by měli mít na starosti streetworkeri; účinná je např. propagace letáčky na školách a rovněž zviditelnění klubu v místních médiích.

Jediným kritériem hodnocení účinnosti volnočasových zařízení pro mládež, na kterém se manažeři shodli, je počet návštěvníků. Tím samozřejmě vyvstává otázka potřeby jisté evidence klientů, aby bylo možno hodnotit jejich přírůstek či pokles, druh problémů které řešili se sociálním asistentem atd. Někteří dodávají, že je nutno zjišťovat i názory těchto lidí na činnost klubu. Ojedinělý námět zněl, že jistým kritériem by mohlo být i *snížení výskytu nezletilců v restauracích*.

Z uvedeného však není možno činit závěr, že by se působení nízkoprahových klubů setkávalo u manažerů se zásadním nepochopením. Z jejich odpovědí jsme získali celou řadu **zajímavých podnětů**, jejichž aplikace může vést ke zvýšení účinnosti tohoto typu aktivit. Kromě již zmíněných je to například myšlenka budovat záměrně jakousi stabilnější základnu návštěvníků. Základem této ideje je poznatek, že s klienty (zvláště s těmi ze závadového prostředí) je nutno pracovat dlouhodoběji, a jedinou možností jak toho dosáhnout v zařízení se zcela volnou docházkou je vytvoření pocitu přináležitosti ke klubu. U většiny problémových dětí totiž platí, že přilákat je k něčemu novému je snazší, než je u činnosti udržet. Proto je výhodné organizovat i víkendové akce, při nichž se děti lépe poznají s pracovníky klubu i navzájem a vůbec se snažit o plánování aktivit v jakési dlouhodobější perspektivě. Pokud se to bude dařit, je možno organizovat i například letní tábory apod.

Technik, jak budovat pocit sounáležitosti s klubem je více - např. vydávání „členských karet“, mírný členský poplatek (od kterého by byly osvobozeny děti z výrazně sociálně slabých rodin), určitý systém postupu v organizační struktuře klubu, kdy by „starší členové“ vykonávali určité organizační funkce apod. Velmi důležité je, aby se na vytváření programu klubu podíleli sami jeho návštěvníci, aby nebyli pasivními konzumenty předkládané zábavy, ale skutečnými spolutvárci náplně svého volného času. Zároveň je ale nutno myslet i na klienty nestabilní, kteří touží po vyšší míře anonymity a jsou ochotni participovat maximálně na krátkodobých programech.

Často je zmiňován poznatek, vztahující se spíše ke klasickým „kroužkům“ - děti ze sociálně slabých nebo problémových rodin (tyto dvě kategorie se přitom často překrývají) by

měly být co možná nejméně handicapovány svou horší materiální situací. To znamená zpřístupnit některé, i finančně náročnější volnočasové aktivity, těmto dětem. Ve výzkumu predelinquentních dětí (IKSP 2000) se u některých dětí jasně ukázalo, že za jejich absencí jakýchkoli zájmů stojí kromě nezájmu rodičů i faktory materiální povahy - rodiče (často pouze rozvedené matky) jim některé aktivity prostě nemohli dopřát.

Specifickou skupinu ohlasů a námětů představují vyjádření k rómským klubům a střediskům. Některé výroky byly pozitivní, evidentně z měst kde podobné zařízení slaví úspěchy, a podněty měly konstruktivní charakter. Například poznámka, že v klubech kde se počítá s návštěvníky z řad mladých Rómů je třeba mít romského asistenta, aby překlenul případná počáteční nepochopení obou stran; dále upozornění, že v těchto zařízeních je dobré klást důraz na hudbu a tanec a snažit se zajistit veřejné vystoupení (což je pro Rómy velkou motivací) apod. Řada hlasů však kritizovala zřizování rómských klubů jako takové.

Udávané důvody lze rozdělit do dvou skupin: „psychologicko - sociální“ kritici mluví o tom, že zřizováním specializovaných volnočasových zařízení pro menšiny je ještě více segregujeme a v dobré víře zvětšujeme propast mezi etniky. *Je třeba, aby tam chodili Češi a Rómové dohromady.* Druhá (větší) skupina „praktiků“ tvrdí, že rómské kluby jsou prostě problematické. Dochází prý často k poškozování zařízení, návštěvníci si tohoto prostoru neváží. Jeden názor tohoto typu: *„Naprosto nesouhlasím s budováním ‘zábavních center’ pro cikány. Dost’ bolo cikánismu!“* V těchto, byť ojedinělých případech se nelze zbavit dojmu, že ani někteří manažeři prevence nejsou zcela prosti etnických předsudků.

Nejmohutnější diskuse mezi účastníky brainstormingu vznikla kolem otázky organizovanosti klubových aktivit. Lze říci, že zhruba necelá polovina zastává názor, že *dobře mohou funkci klubů plnit DDM*. Školní kluby nebo domy dětí mají výhodu v poměrně kvalitním zázemí, zkušeném kvalifikovaném personálu a často i jisté tradici a „dobré pověsti“ ve městě. Platí zde ale ve zvýšené míře to, co pro školní hřiště: určité skupiny dětí, a to právě ty problémovější, mají ke škole přinejmenším rozporný vztah a cestu do školního zařízení budou jen obtížně hledat. Kritici školních klubů kromě toho upozorňují, že po vyučování působící pedagogičtí pracovníci mohou jen těžko plnit pro děti funkci důvěrníků; sféry „povinností“ a „volného času“ jsou zde nedostatečně odděleny. Objevila se i obecná otázka: má se vůbec škola zajímat o volný čas svých žáků, nebo je to starost někoho jiného? Zařízení typu domů dětí a mládeže navíc oslovují převážně pouze děti školního věku. Státní instituce

jsou lépe kontrolovatelné, postupují většinou známými ověřenými technikami, zato jsou však méně pružné a nedokáží často reagovat na nové fenomény vznikající v prostředí mládeže.

V „klasických“ volnočasových zařízeních je kladen důraz na konkrétní zájmové aktivity s víceméně pevným členstvím; tento systém ale řadě mladých lidí (především v „bouřlivém“ věku kolem 15 - 17 let) nevyhovuje. Mladiství často touží spíše po *poloanonymní účasti na programech*, které si mohou sami vytvářet a zároveň je kdykoli opustit. Diskutovalo se proto i o tom, zda je výhodnější podporovat kluby s konkrétním obsahovým zaměřením, nebo zařízení s volným nestrukturovaným programem, který se odvíjí hlavně od invence návštěvníků. Mezi respondenty nepanovala ani jednota v názoru na nutný stupeň vybavenosti klubu - zatímco někteří považují kvalitní výbavu za podstatný předpoklad získání a udržení klientely (jak bylo zmíněno výše), jiní manažeři jsou zastánci názoru: *dostanou jen prostor a měli by si ho dotvořit a zařídit hlavně sami*. Oba názory mají své klady - již bylo řečeno že dobře vybavený klub přitáhne mládež z chudších rodin; vlastní aktivní zapojení do vytváření podoby zařízení je však velmi důležité pro vznik pocitu sounáležitosti. Vzniklé vazby s ostatními „tvůrci“ včetně vedení klubu pak mohou být cenným potenciálem při sociální práci s tímto jedincem.

Pod zastřešujícím pojmem „kluby mládeže“ nebo „střediska volného času“ je chápáno velké množství často velmi různorodých zařízení. Je to vidět například na tom, že někteří manažeři nastolili otázku, zda mají tato být zcela nezisková, nebo se alespoň částečně financovat z vlastních zdrojů. Některé kluby totiž fungují na komerčním základě, což ale s sebou většinou nese i podávání alkoholu. Tím se výrazně snižuje možnost nějakého „preventivního“ působení tohoto zařízení, nehledě na to, že většina návštěvníků je nezletilých. Na druhé straně „restaurační“ (byť nealkoholický) provoz v klubu ho činí zajímavějším a pomáhá získávat klientelu. Závěrem snad jen poznámku, že někteří z respondentů se přiznali k tomu, že *s podobným typem zařízení nemají žádnou zkušenost*.

◆ Souhrnné hodnocení:

Škála zařízení, která v našich městech nabízejí volnočasové aktivity pro děti a mládež, je poměrně široká. Vyplývá to i z toho, jak rozdílně chápou pojem „kluby mládeže, centra volného času“ jednotliví respondenti. Část z nich preferuje tradiční školská zařízení, která

poskytují příležitost k nejrůznějším uměleckým, sportovním i technickým činnostem. Je ale zřejmé, že nezanedbatelná skupina dětí, především těch opouštějících základní školu, nemá zájem o organizované volnočasové aktivity a svůj čas pak tráví v partách svých vrstevníků; vlivem nudy pak může snadno dojít k sklouznutí do asociálního jednání. Právě potřebám těchto mladých lidí by měla sloužit nízkoprahová volnočasová centra.

Podle názoru manažerů prevence stojí na prvním místě při zřizování podobného zařízení kvalitní personální obsazení; mělo by mít podobu mladého týmu odborníků v sociální oblasti, vedeného nejlépe zkušeným profesionálem. Pokud je zřizovatelem občanské sdružení, je třeba mu zajistit dostatečný přísun finančních prostředků na vybavení klubu a důsledně kontrolovat jejich využívání. Druhou variantou je zřízení klubu přímo pod patronací města, neměl by se však nacházet v areálu např. školy, budově městské policie apod. To, že se v klubu shromažďuje problémová mládež, není selháním projektu, ale naopak jeho úspěchem - právě tyto skupinky je třeba soustředit na jednom místě a pak na ně vhodnými metodami působit. Při vytváření programu a pro práci v klubu je třeba aktivizovat samotné jeho návštěvníky, snažit se vytvořit z nich pravidelné hosty, kteří se budou se „svým“ klubem solidarizovat a s těmi pak déle pracovat, například formou víkendových a dalších vícedenních výjezdů. Nepodařilo se však zodpovědět otázku, zda podporovat zřizování rómských klubů, nebo usilovat o integraci rómských dětí do běžných volnočasových zařízení. Propagaci zařízení je třeba věnovat pozornost a prostor v místních masmédiích (jako ostatně všem preventivním programům). Primárním kritériem účinnosti je návštěvnost klubu a spokojenost mládeže s jeho programem; v dlouhodobější perspektivě by se mohla ukázat i v např. menší návštěvnosti restauračních podniků partami nezletilců.

2.2.3 SOUSEDSKÉ HLÍDKY, ZÓNY VZÁJEMNÉ POMOCI

Jako třetí diskusní písemné téma jsme zvolili problematiku sousedských hlídek a zón vzájemné pomoci. Ze zahraniční literatury vyplývá, že tyto formy preventivních aktivit nejširších vrstev obyvatelstva si na jedné straně získávají stále větší oblibu, na druhé straně se však objevují i jisté kritické hlasy, které použitelnost těchto strategií limitují. Nesporné výhody jsou spatřovány v aktivizaci občanů ve prospěch vlastní ochrany, a to na principech vzájemné solidarity. Občan přestává být pasivním, nedostatečně chráněným a střeženým jedincem, ale získává postavení spoluurčujícího činitele vzájemné bezpečnosti. Přebírá určitou odpovědnost za svůj život, zdraví a majetek a napomáhá uhájení těchto hodnot ve svém společenství, u lidí, kteří jej obklopují. Spolupracuje s orgány státní moci či územní samosprávou, čímž ji jednak odbřeměňuje od bagatelních problémů v lokalitě, jednak znásobuje její akční rádius a možnosti. Kritici těchto strategií na druhé straně upozorňují především na dvě nebezpečí těchto postupů, a to na tendenci některých sousedských hlídek brát zákon do svých rukou (excesy), jednak na přemrštěnou pozornost jevům v lokalitě (vigilismus), jež mnohdy zavání porušováním lidských práv v oblasti nedotknutelné soukromé sféry života.

V České republice jsou zatím tyto formy prevence teprve ve svých začátcích a proto jsme byli zvědaví, jaký postoj zauímají respondenti - manažeři programů prevence k těmto aktivitám. Protože se jedná o preventivní strategii, která v podstatě ještě není prakticky aplikována, diskuse o ní je rozebrána podrobněji ve snaze zjistit, zdali sousedské hlídky mají v našich podmínkách šanci se rozvinout.

♦ Analýza prvotních vyjádření respondentů

Vyhodnocení vstupních postojů 59 respondentů na problematiku ukázalo, že pouze zhruba 10% (6 osob) z nich považuje sousedské hlídky a zóny vzájemné pomoci za jednoznačně dobré preventivní aktivity, naopak třetina dotázaných (19 manažerů) před těmito aktivitami důrazně varuje. Mimo dvou dotázaných, kteří na tyto aktivity neměli žádný názor, mínila více než polovina manažerů ve svém vstupním vyjádření do problematiky, že zmíněné

preventivní aktivity jsou sice samy o sobě dobré, avšak velmi záleží na tom, kde, kdo a za jakých podmínek je uskutečňuje.

Respondenti, kteří se za uskutečňování těchto preventivních aktivit jednoznačně staví zdůrazňují, že význam občanských hlídek je především ve vytržení občanů z letargie ohrožených a bezbranných jedinců. Všimají si etického rozměru této aktivity (vytváření sounáležitosti obyvatel lokality) a odstrašující funkce (pachatel se realizuje především tam, kde nejsou hodnoty střeženy, tj. jde cestou nejmenšího odporu).

Jak jsme uvedli výše, nadpoloviční množství manažerů sice uznává možný přínos sousedských hlídek a zón vzájemné pomoci, avšak jejich faktické možné působení v naší zemi spojuje s celou řadou podmínek. Tuto skupinu respondentů lze členit do tří podskupin, a to:

- a) na ty, kteří věří, že se při splnění určitých podmínek v budoucnosti podaří tyto projekty s úspěchem uskutečnit,
- b) na ty, kteří se domnívají, že splnění podmínek fungování není v silách případných organizátorů projektů, a konečně
- c) na ty, kteří soudí, že by se sice postupně dalo dosáhnout funkčnosti projektů sousedských hlídek a zón vzájemné pomoci, ale nejsou si zcela jisti, zda by to bylo v našich podmínkách dobře.

Od neoptimističtějších respondentů **podskupiny a)** nejčastěji zaznívá připomínka, že pro námi diskutované preventivní aktivity musí být nejdříve vytvořeno náležité aktivní klima v lokalitě. Nelze aktivity uskutečnit ze dne na den, je třeba občanům postupně vysvětlovat bezpečnostní problematiku lokality a možnou roli občana ve své vlastní obraně. Při výchově občanů je třeba stále zdůrazňovat pomocnou úlohu těchto hlídek, razit myšlenku spolupráce s oficiálními bezpečnostními složkami jako projev odpovědnosti za veřejné věci. Dále je třeba se soustředit na vyvrácení myšlenky, že projekty tohoto druhu jsou pouze oprášením nechvalně známé Pomocné stráže VB a že práce v sousedských hlídkách má cokoliv společného s nemorálním totalitním udavačstvím.

V komentářích této skupiny respondentů zaznívá velmi výrazně potřeba upravení legislativy pro potřeby těchto činností. Dotázaným se zdá, že práce sousedských hlídek by měla být více právně ošetřena. Především se projevují obavy, aby se pozitivně zamýšlená a

důsledně uskutečňovaná aktivita v občanských hlídkách nemohla obrátit proti samotným aktivistům. Legislativní úpravy by se měly týkat dvou základních oblastí. Z jedné strany postrádají respondenti přesné definování práv a povinností aktivistů, na druhé straně pak též určitou garanci záruk zvýšené a účinné ochrany aktivistů před pomstou či odplatou od asociálních jedinců.

Druhý balík připomínek směřuje do oblasti faktického uskutečňování diskutovaných projektů. Respondenti si uvědomují, že občanské hlídky a zóny vzájemné pomoci jsou u nás dosud málo vyzkoušenými preventivními aktivitami a proto by uvítali dobrou metodiku postupu. Upozorňují, že ne vše, co se v cizině osvědčilo, musí být nutně též u nás použitelné. Konstatují, že diskutované preventivní projekty jsou výrazně závislé na charismatickém vůdci. Organizátor musí být vysoce schopným manažerem, musí to být osobnost - nejlépe – s přirozenou autoritou, s předchozími výsledky v „běžných“ preventivních projektech, člověk s velkými znalostmi a dovednostmi.

Podskupina b) si ve svých prohlášeních víceméně posteskla, že diskutované preventivní projekty jsou sice ve své podstatě něčím, co by mohlo kriminalitu omezit, ale obává se, že v našich podmínkách se jedná o utopii. Vyjádření především konstatují, že česká mentalita není (a v nejbližší době nebude) pro tyto projekty vhodná, že se lidé na jedné straně řídí heslem „nehas, co tě nepálí“, na druhé straně nejsme schopni zvládnout svou zvědavost. Jinak řečeno, nejsme schopni udržet svou pozornost k veřejným věcem v potřebném středu mezi totální nevšímavostí a přehnanou vlezlostí. Jestliže mezi lidmi neexistuje pocit vzájemné důvěry, nemohou se uskutečnit tak citlivé projekty jako jsou občanské hlídky a zóny vzájemné pomoci.

Jeden respondent přišel se svým originálním zdůvodněním nemožnosti provozování občanských hlídek. Domnívá se, že v současnosti jsou i *pachatelé pouliční kriminality tak agresivní, že běžný občan nemá proti nim žádnou šanci*. Toto konstatování pak vede k závěru, že zločinu mohou čelit pouze dobře vycvičení profesionálové, tedy nikoliv účinně občané, kteří by se vystavovali neúměrnému nebezpečí.

Názory **podskupiny c)** jsou vlastně přechodem k táboru těch respondentů, kteří tyto formy preventivních aktivit odmítají. Rozdíl v názorech od této skupiny spočívá především v

tom, že respondenti podskupiny c) vyjádřili v úvodu svého písemného prohlášení jisté sympatie k diskutovaným projektům, postupně však jejich vyjádření vyústila do postoje „*raději ne, v programech je obsaženo příliš mnoho rizik, která by se mohla vymstít*“.

Obraťme nyní pozornost na názory respondentů, kteří projekty sousedských hlídek a zón vzájemné pomoci **striktně odmítají**. Tento generální názor zastává každý třetí dotázaný manažer, důvody tohoto postoje jsou však mnohočetné. Nejčastěji zaznívá názor, že tento druh prevence je překonaný relikt minulosti, který měl podobu špiclování občana a usiloval o jeho občanské svobody. Projekty diskutovaného druhu pak nutně vedou na jedné straně k neodůvodnitelným zásahům do soukromí, na straně druhé nabádají občany k udavačství, vyřizování účtů a dávají prostor „starým strukturám“ opět se aktivizovat. Džin má zůstat v láhvi, mohl by se vymknout kontrole.

Zaznívá zde též argument, se kterým jsme se mohli setkat i u předchozích názorových skupin, že sousedské hlídky a projekty zón vzájemné pomoci jsou nezákonné. Zastánci jednoznačného odmítání těchto projektů však nehledají legislativní vylepšení zákonného rámce fungování, ale staví se za to, aby i nadále – dle jejich názoru - zákon znemožňoval aktivity tohoto druhu.

Někteří respondenti tohoto názorového směru zakládají své výtky na poněkud pragmatičtějších postojích. Domnívají se, že sousedské hlídky by přitahovaly jedince, kteří by si jejich prostřednictvím chtěly vyřizovat účty se svým sociálním okolím. To by pak logicky vedlo místo k usnadnění činnosti státní a městské policie k jejímu zahlcení bagatelními, často nepravdivými kauzami a následné přetíženosti. V této skupině se pak objevily i názory, že každý člověk má dost svých problémů, má co dělat, aby uhájil své ekonomické zájmy a nepotřebuje se angažovat v práci jiných. Ochrana bezpečí občana musí – dle těchto paternalistických názorů – být úkolem státu a občan se o tuto činnost nemá vůbec zajímat. Někteří lapidárně shrnují: *Takto pojatá prevence je neúčinná, je to bez rozmyslu přebraný nesmysl z ciziny*.

Celkové vyhodnocení vstupních postojů manažerů k této problematice lze také zhodnotit z pohledu doporučené formy spolupráce mezi občany. Volné vyjádření v tomto směru jsme získali od 22 respondentů, ostatních 37 se ke koncepci nevyjádřilo. Ze

zaznamenaných názorů se 9 přimlouvá za budování systému občanských hlídek a zón vzájemné pomoci jako svébytného organizovaného systému, 4 pak za nejreálnější považují neformalizovanou informační spolupráci policie s občany, kteří mají o tuto činnost zájem. Pět respondentů soudí, že preventivní aktivity tohoto typu mají zůstat v úrovni neformální dohody lidí o vzájemné pomoci, jeden pak spatřuje význam těchto aktivit v jednosměrném charitativně laděném zájmu sociálního okolí o lidi staré a bezmocné. Konečně tři respondenti se domnívají, že není třeba fakticky zajišťovat tyto projekty, že stačí pouze předstírat, že určité zóny města jsou pod větší kontrolou policie. Tento názor se zakládá na přesvědčení, že pachatelé jdou při své činnosti cestou nejmenšího odporu a proto nebudou riskovat páchaní deliktu v oblastech, kde by se mohli setkat s komplikacemi.

Ve vstupních vyjádřeních respondentů se nejčastěji z různých hledisek diskutovala problematika legislativních předpokladů k uskutečňování sousedských hlídek a zón vzájemné pomoci. Této problematice se dotkla více jak čtvrtina dotázaných (15). V konglomerátu názorů zazníval nejčastěji jednak názor, že občané nemají (a měli by mít) jistotu, že za svou dobrou snahu angažovat se nebudou nějakým způsobem diskriminováni, že nedojdou úhony (problematika ochrany svědka, ochrana před pomstou atp.), jednak že činnosti občanů nejsou dány potřebné legislativní mantinely (nebezpečí nepřípustného suplování činnosti bezpečnostních orgánů, legitimování občanů na setkání, omezování práv druhých). Při zpracování jsme se nemohli ubránit dojmu, že značná část respondentů schovává za legislativní důvody nechuť angažovat se v těchto projektech. Vždyť převážná část činnosti občanských hlídek je zcela slučitelná s platnou legislativou a není ničím jiným, než relativně organizovaným způsobem kooperace s kompetentními orgány.

Další hlavní námitkou (12 respondentů) proti uskutečňování diskutovaných programů byla skutečnost, že občané této země měli špatné zkušenosti s obdobnými aktivitami za minulého režimu (PS-VB apod.). I zde byly ovšem postoje rozdílné, a to ve škále od postoje PS-VB zdegradovala u nás tuto myšlenku navždy, až po názor že je nutno nejdříve přesvědčit občany, že jde o něco kvalitativně odlišného než byla PS-VB.

Konečně četnější námitky proti zavádění sousedských hlídek do praxe se kumulovaly kolem názoru (11 respondentů), že se český člověk řídí zásadou „co tě nepálí, nehas“. Každý se stará jen o svou ulitu, nejsme ochotni vystoupit z anonymity, často se řídíme jen svými sobeckými zájmy.

◆ Analýza diskuse

Nejdříve si všimněme názorů, které argumentují proti významu zón vzájemné pomoci a občanským hlídkám. Námitky nejčastěji vycházely z postoje, že *od zajišťování zákonnosti a veřejného pořádku máme policii a městské policie* a že laický (a nehonorovaný) prvek v těchto službách je nežádoucí (každý si má hledět své práce, ostatně každý má dost svých starostí). Tato skupina respondentů míní, že zavedení těchto preventivních programů by spíše přidělalo oficiálním ochráncům práva práci, neboť by se policie jednak musela zabývat nepravdivými udáními (lidé by si vyřizovali účty), jednak by se navzájem protizákonně „šmírovali“ (policie by pak musela sjednávat pořádek a dávat za pravdu těm, kteří si nepřejí zásahy do svého soukromí), jednak by se lidé zapojení do hlídek vystavovali - z důvodu své neprofesionality - nebezpečí úrazu či by se sami stali obětí trestného činu. V každém případě pak jsou takové aktivity lehce zneužitelné. Z jiného pohledu pak tyto aktivity odmítají ti, kteří soudí, že zóny vzájemné pomoci mají vznikat pouze tam, kde je lidé pociťují jako potřebné, tj. nikoliv z vnějšího podnětu na nějaké organizační bázi, ale spíše na základě přátelské služby a jsou proto vhodné pouze pro úzké skupiny lidí stejných zájmů (např. v zahrádkářské kolonii). V centrech měst jsou tyto aktivity nepoužitelné, neboť ta jsou vylidněná, bydlí v nich ve zvýšené míře pouze cizinci a důchodci.

Přejdeme nyní ke skupině respondentů, kteří nad možností vytváření zón vzájemné pomoci či občanských hlídek pozitivně uvažovali. Jako hlavní překážka rozvoje těchto aktivit se ukázala problematika legislativy. Z jiného pohledu řečeno, pouze jeden respondent se ve své polemické odpovědi vyjádřil v tom smyslu, že i současná legislativa umožňuje celou řadu preventivních aktivit diskutovaného směru. Drtivá většina diskutujících však zastávala - poněkud alibistický - názor, že *dokud nebudou podmínky pro tuto preventivní činnost přesně a do detailů zpracovány je takové počínání velkým hazardem*. Dle této názorové skupiny je třeba vědět, kdo je k čemu oprávněn a též jak bude chráněn v určitých konfliktních situacích, které budou s těmito preventivními aktivitami souviset (ochrana svědka atp.).

Vedle této organizačně - právní podmínky zmiňovali respondenti ještě další důležité podmínky organizačního směru. Předně zdůrazňovali, že úspěšnost práce je závislá na těsné a dynamické horizontální spolupráci všech zainteresovaných orgánů města (PČR, MP, MěÚ),

jednak na vytvoření další organizační struktury, která tyto občanské iniciativy vhodným způsobem vedla, koordinovala a v neposlední řadě i bezprostředně a účinně reagovala na zjištěné podněty. Z tohoto pohledu je pak třeba, aby orgány ochrany práva nebyly přetíženy a měly dostatečnou kapacitu na preventivní spolupráci naznačeného typu.

Dále je třeba vytvořit podmínky pro vertikální prostupnost informací - koncepční záměry na jedné straně a připomínky občanů na straně druhé. Jinými slovy řečeno jde o výměnu koncepčních a operativních informací a vzájemnou pružnou komunikaci. Zde došlo k jistému názorovému střetu, kdy názorová většina respondentů zdůrazňovala jako základní pilíř ideu „rajónový policista pochůzkář (nejlépe je ho znát i jménem) ve vlastním okrsku jako spojnice mezi občanskými aktivitami a činností orgánů ochrany práva“ proti názoru, že „myšlenka pěších okrskářů se dávno přežila“, neboť policejní sbory nedisponují takovým množstvím pracovníků, aby mohli „individuálně“ zvládnout svůj revír („nemohu znát osobně 3000 lidí“, „MP nejsou myslivci“).

Do organizačních podmínek úspěšného uskutečňování aktivit diskutovaného směru jistě patří takové podněty jako: zeptat se občanů na názor na tyto aktivity (nic nedělat za jejich zády a mít opravdový zájem o kooperaci s nimi), vysvětlit jim význam těchto preventivních aktivit, medializovat úspěchy i chybné postupy, připravit metodiku (též pokyny - případně instruktáž - pro občany v zóně včetně seznamu použitelných telefonních čísel a fungujících prostředků spojení) činnosti občanských hlídek a řád zón vzájemné pomoci (nejlépe na základě domácích zkušeností) a mít jasnou koncepci.

Někteří respondenti diskutovali otázku, zda v rámci města mají být nějak viditelně (samolepky, výstražné tabule, vyznačení na chodnicích atp.) označeny zóny, které jsou zahrnuty do projektů. Jedni poukazovali na výhodnost tohoto postupu (již samo označení zóny působí preventivně a má psychologický efekt jak na možné pachatele tak na obyvatele zóny), jiní byli - možná z nepochopení - zásadně proti označování (nelze chránit pouze určitou lokalitu, jak by k tomu přišli občané žijící v ostatních čtvrtích města).

Projekty občanských hlídek a zón vzájemné pomoci se - podle řady respondentů - neobejdou bez jasně deklarované politické vůle a obecné podpory ani bez vůdčí osobnosti. Ta by se měla vyznačovat přirozenou autoritou, měla by mít podstatně větší znalosti a dovednosti

než jaké jsou požadovány na realizátorech „běžných“ preventivních programů. V neposlední řadě by pak bylo dobře, aby tyto vůdčí osobnosti měli za sebou hmatatelné výsledky z jiných preventivních projektů.

Určitá diskuse se rozpoutala nad otázkou, kdo by měl být pro praktickou činnost v občanských hlídkách osloven („*organizátor těchto činností musí mít k dispozici velkou řadu pro věc zapálených spolupracovníků*“). V polemice se objevovaly především dvě sociální skupiny: mladí lidé a důchodci. U mladých lidí se z jedné strany argumentovalo jejich aktivitami a možným nadšením pro věc, z druhé strany však zaznívaly varovné hlasy, že se mladá generace má pouze vychovávat k řádnému životu a nemá se vystavovat nebezpečí („*hlídky jsou záležitostí dospělých, trestně odpovědných občanů*“, „*mladí lidé by mohli utrpět újmu, ale mohli by ji i svou neadekvátně pojatou 'hlídkovou' činností působit jiným občanům*“). Obdobně se diskutující rozdělili i v otázce zapojování důchodců do této preventivní činnosti. Jedni poukazovali na nevytíženost donedávna aktivních lidí na odpočinku a na jejich možnou hlídkovou aktivnost, jiní právě v této nevytíženosti „stěžovatelů a informátorů“ vidí zdroj problémů (důchodci přinášejí i bez organizování hlídek až příliš „informací“, které ve svém důsledku zatěžují kompetentní orgány ochrany práva). Smířlivý hlas pak zastával respondent, který konstatoval, že *je třeba využít zájmu ohrožených lidí podílet se na své ochraně* - mělo by to ovšem vždy být organizováno MP v rámci určitých jasně daných pravidel. Názorová výměna se uskutečnila i nad otázkou, zda spolupracovníci v projektu mají mít schopnost riskovat. Někteří manažeři se v této souvislosti domnívají, že tato vlastnost je vysoce potřebná a je součástí a podmínkou uskutečňování programů tohoto typu (např. hledat nové a neozkoušené cesty zajišťování bezpečí), jiní - téměř zděšeně - reagovali v tom smyslu, že v této činnosti se riskovat vůbec nesmí (vše dle zákona a dalších předpisů). Zdá se, že respondenti chápali slovo „riskovat“ v různém smyslu.

Jiná názorová skupina respondentů spatřuje možnost úspěšného uskutečňování diskutovaných preventivních programů v mravní a etické oblasti. Zde velmi důrazně zaznívá hlas, že je třeba změnit mentalitu lhostejnosti, neodpovědnosti, pasivity a různě motivovaného strachu vystoupit z anonymity. Postoj „nehas, co tě nepálí“ a „do ničeho se neplet“, aktivita se trestá“ je tak hlavní brzdou takto koncipovaných preventivních aktivit. Jinými slovy: dosud nenazrála doba pro takto koncipovanou preventivní práci, dosud se - bohužel - nedovedeme přiměřeně starat o věci veřejné, naše kultura (deformovaná předchozími lety nesvobody) není

na takové úrovni, abychom byli schopni tyto aktivity zvládnout se ctí. Je třeba se tomu učit. Postupné kroky v tomto procesu by se měly zaměřit na zlepšení komunikace mezi občany a na prohloubení důvěry mezi nimi (resp. postupné odhalování a vytěsňování těch, kteří důvěru zneužívají). Ve vztahu k policii je nutno jednak postupně pracovat na změně policie a jejího image, jednak změnit názor, že občan nemá žádnou aktivní roli při zajišťování vlastní bezpečnosti a vše v této oblasti závisí pouze na zlepšené činnosti policie.

Na závěr vyhodnocení diskuse je nutno zmínit se i o určitých negativních podmínkách, které - podle respondentů - zabraňují rozvoji tohoto druhu preventivní práce. Velmi hromadně zazněl hlas, že občanské hlídky nesmí v žádném směru připomínat nechvalně známé PS VB. Nemělo by se jednat o špehování občanů, ale o službu jim. Zde je ovšem velmi obtížné najít vhodnou a zákonnou míru mezi sférou soukromí a sférou veřejného zájmu. K dobrému poznávání této hranice je třeba naši populaci stále vést, je nutno neustále znovu a znovu prověřovat, zda je zastoupení obou výše zmíněných pohledů vyvážené. Někteří respondenti proto soudí, že aplikace diskutovaných preventivních postupů je v současnosti obtížně uskutečnitelná, neboť se stále nejsme schopni zbavit potřeby být nemístně zvědavými, dotěrnými a vlezlými. Ve vyjádření některých respondentů se navíc objevuje obava, aby masovější zavádění občanských hlídek neumožnilo legální aktivizaci „starých struktur“. V názorech některých - naštěstí osamocených respondentů zaznívá navíc až tvrdá pesimistická obava, že v některých lokalitách v ČR jsou právě sousedi „*největším kriminálním nebezpečím lokality*“ a proto nelze na občanské hlídky ani pomyslet.

Na závěr lze uvést výstižný názor jednoho respondenta, který se ve svém vyjádření staví za zavádění zón vzájemné pomoci a občanských hlídek: „*Tyto projekty mají význam i proto, že působí subjektivní zvýšení pocitu bezpečnosti u těch, kteří se do projektu zapojili*“.

3. Závěr

Preventivní aktivity namířené proti kriminalitě a dalším sociálně patologickým jevům našly v České republice již své neoddiskutovatelné místo. Dosavadní porevoluční snahy v této oblasti byly samozřejmě poznamenány celou řadou hledání a experimentování, výsledkem však bylo vytvoření v zásadě funkčního modelu prevence. Obecně lze konstatovat, že první dekáda moderní preventivní práce v ČR přinesla jasné rozhodnutí čelit nezdravým sociálním jevům v místech, kde tyto problémy vznikají. Zvítězila myšlenka, že je třeba ustoupit od státního direktivismu a posilovat spíše odpovědnost místní samosprávy za řešení aktuálních problémů lokality. Republikový výbor pro prevenci kriminality - jako meziresortní orgán státu odpovědný za rozvoj preventivní práce - v těchto podmínkách rezignoval na jakékoliv řídicí pravomoci a převzal spíše funkce analytické, metodické a iniciační. Stát měl a má zájem na tom, aby se preventivní práce v regionech rozvíjela a proto nabídl vybraným městům se závažnými problémy s kriminalitou a dalšími sociálně patologickými jevy vedle této pomoci i určitou finanční spoluúcast na rozjezd rozličných preventivních programů. Státní dotace byla nabídnuta a jednotlivá města se této příležitosti - s větším či menším úspěchem - chopila.

Jak vyplynulo z naší výzkumné akce mezi manažery preventivních aktivit na místní úrovni, jednotlivá města zapojená do Komplexního součinnostního programu prevence na místní úrovni disponují v současnosti již značným množstvím (a nelze zakrývat, že v mnohých bodech rozporupných) zkušeností. Důležitým zjištěním je, že si manažeři uvědomují, že v zásadě ukončené počáteční stadium preventivní práce v městech je v mnoha ohledech třeba považovat za období hledání a že v současné době nastává nutnost vyvození závěrů a poučení z této etapy preventivního úsilí, a to nejen na základě vlastních poznatků, ale i kritickou rozvahou nad poznatky jiných. Je nesporné, že v budoucnosti bude nezbytné vést preventivní práci k větší zaměřenosti, přesnosti a plánovitosti, že bude třeba klást podstatně větší důraz na ještě důslednější komplexnost řešení vytipovaných problémů a porovnávat množství investovaných prostředků a práce s výsledky. Proto bude třeba z hlediska volby optimálních strategií prohloubit metodiku vyhodnocování úspěšnosti preventivních akcí, přejít od často pouhých intuitivních soudů k méně subjektivním postupům.

V této situaci lze chápat význam naší publikace, kterou jsme laskavému čtenáři předložili k četbě - jako příspěvek do diskuse k výše naznačeným budoucím trendům preventivní práce na místní úrovni. Měla by sloužit pro inspiraci, neboť použitelnost doporučení je často modifikována rozličnou - a v obecnosti obtížně uchopitelnou - realitou „zde a nyní“.

Resume

Studie reflektuje některé zkušenosti se zaváděním systému prevence kriminality v ČR po roce 1989. V první části studie se autoři zamýšlejí nad potřebností vyhodnocování preventivních programů a nad metodami a podmínkami tohoto vyhodnocování. Ukazují, že proces vyhodnocování účinnosti je vysoce důležitou součástí preventivní práce, která umožňuje posoudit stupeň úspěšnosti cesty a dosažení vytčeného cíle. Výsledkem by měla být větší propracovanost a zacílenost následných preventivních programů.

V druhé části studie je proveden rozbor dvou empirických výzkumů úspěšnosti preventivních programů aplikovaných na lokální úrovni. První dotazníková akce vypovídá o názorech 51 manažera prevence kriminality (tj. pracovníků odpovědných za koordinaci preventivních programů ve větších městech) na úspěšnost jednotlivých druhů preventivních programů. Tyto programy byly v průběhu minulých pěti let ve vybraných městech uplatňovány s finanční a metodickou pomocí státu. Za nejúspěšnější preventivní programy z oblasti situační prevence považují osvětlení nebezpečných míst a jejich monitorování kamerovými systémy. V oblasti sociální prevence je nejvíce ceněna antikriminogenní činnost různých organizací mládeže, klubová činnost a zpřístupnění školních hřišť pro aktivity volného času. Respondenti považují za obecně prospěšná též různá zařízení pro ohrožené děti a prostředky pro neformální trávení volného času se sociální asistencí.

Druhá empirická sonda mezi manažery byla provedena metodou brainstormingu. V předložené studii jsou referovány názory respondentů na preventivní význam

- a) neformálních sportovišť, b) klubů mládeže a center volného času a c) sousedských hlídek a zón vzájemné pomoci. První dva typy aktivit byly hodnoceny velmi kladně, i když manažeři zároveň kriticky poukazovali na problémy, s nimiž se v konkrétních situacích setkávají. Spornou otázkou je především to, do jaké míry usměrňovat aktivity na sportovištích a v klubech prostřednictvím sociální asistence. Oproti tomu sousedské hlídky jsou v české realitě metodou nevyzkoušenou a i experti k nim přistupují velmi rezervovaně.

Summary

Prevention work success

(Reflection on preventive programmes evaluation problems)

The study reflects some experiences connected with the introduction of the Czech Republic crime prevention system after 1989. In the first half of the study the authors reflect on evaluating both the usefulness of preventive programmes and also the methods and conditions. They indicate that an efficiency evaluation process is a very important part of preventive work which enables the methods and the degree of success and accomplishments to be judged. It should result in a greater attention to follow-up preventive programmes.

The second part of the study presents an analysis of two practical researches concerning the success of preventive programmes applied on local level. The first questionnaire response presents the opinion of 51 crime prevention managers (ie workers responsible for the co-ordination of cities' preventive programmes) on the success of individual preventive programmes. These programmes were applied with state financial and organizational support in selected cities during the past five years. The most successful programmes concerning on-site prevention would be considered the lighting of dangerous places and their monitoring by camera systems. In the area of social crime prevention, the most respected programmes are considered anti-crime different youth organizations activities, clubs activities and opening school playgrounds for leisure time activities. Respondents consider that offering varied public facilities combined with social assistance for leisure time use by children at risk is a useful public utility.

The second practical survey was performed by brainstorming method among managers. The presented study gives their opinions concerning the validity and importance of preventive measures in:

a) informal sport facilities, b) youth clubs and leisure time centres and c) neighbourhood guards and reciprocal help zones. Evaluation of the first two activity types was very positive even though managers stated that they had come across obstacles and problems at the same time. There remains a controversial question to what extent playgrounds and clubs activities

should be guided by social assistance. In comparison, neighbourhood guards are still an untested method in the Czech society and experts are wary of recommending their use.

Translate by: Marta Holeková

ÚSPĚŠNOST PREVENTIVNÍ PRÁCE

(Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů)

Autoři: PhDr. Kazimír Večerka, CSc.

Mgr. Jakub Holas

Určeno: pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství Kufr
František Kurzweil
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: srpen 2001

Vydání: první

Náklad: 190 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 80-86008-95-9